

Virtualno nasilje među mladima

Križić, Paulina

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:566397>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za pedagogiju

Diplomski sveučilišni studij pedagogije (dvopredmetni)

Paulina Križić

Virtualno nasilje među mladima

Diplomski rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru
Odjel za pedagogiju
Diplomski sveučilišni studij pedagogije (dvopredmetni)

Virtualno nasilje među mladima

Diplomski rad

Student/ica:
Paulina Križić

Mentor/ica:
izv.prof.dr.sc. Jasmina Vrkić Dimić

Zadar, 2017.

Ja, **Paulina Križić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Virtualno nasilje među mladima** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi. Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 21. rujna 2017.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Virtualno nasilje.....	3
2.1. Definicija i obilježja virtualnog nasilja	3
2.2. Vrste virtualnog nasilja.....	5
2.3. Razlika između „tradicionalnog“ i virtualnog nasilja.....	8
2.4. Posljedice virtualnog nasilja.....	9
3. Odnos škole prema virtualnom nasilju	11
4. Prethodna istraživanja o virtualnom nasilju.....	14
4.1. Istraživanja u Hrvatskoj.....	17
5. Metodologija istraživanja.....	20
5.1. Problem istraživanja	20
5.2. Cilj istraživanja.....	20
5.3. Zadaci istraživanja	20
5.4. Metode i instrumenti prikupljanja podataka.....	21
5.5. Ispitanici	22
5.6. Vrijeme i mjesto prikupljanja podataka.....	25
5.7. Obrada podataka	25
6. Analiza i interpretacija podataka	26
6.1. Informiranost učenika o virtualnom nasilju.....	26
6.2. Učestalost virtualnog nasilja među mladima.....	30
6.3. Prijavljivanje virtualnog nasilja.....	39
6.4. Reakcije stručne službe u školi vezane uz virtualno nasilje.....	43
6.5. Preventivni koraci za virtualno nasilje	48
7. Zaključak.....	52
8. Literatura.....	55
9. Prilozi.....	59
9.1. Upitnik.....	59
9.2. Protokol intervjua	63
9.2. Popis tablica i slika.....	64
10. Sažetak	65

1. Uvod

Kraj prošlog i početak ovog stoljeća je obilježen razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Pritom je Internet postao iznimno popularna globalna mreža koja omogućuje brojne prednosti poput: mogućnosti pronalaska raznih informacija, sadržaja, učenja stranih jezika, slanja i primanja poruka, većih mogućnosti za obrazovanje i učenje, *online* kupovinu i ostalo (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). Također, postao je sastavni dio svačijeg života te često ima važnu ulogu u privatnoj i profesionalnoj sferi života svake osobe. S razvojem tehnologije razvijaju se i mogućnosti Interneta, na kojem je moguće svakim danom pronaći sve više novih, raznolikijih i opširnijih sadržaja (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016).

U životu mladih Internet postaje ključno mjesto druženja i komunikacije, može se reći da virtualna komunikacija zamjenjuje interakciju licem u lice. Prema tome, istraživanje virtualne komunikacije, interakcije i ponašanja mladih na Internetu postaje predmetom brojnih istraživanja (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016). Mladi su česti korisnici Interneta te posebice prakticiraju aktivnosti poput instant poruka, društvenih mreža i stranica za dijeljenje slika i video zapisa. Navedene aktivnosti nude mogućnosti upoznavanja i komuniciranja s brojnim drugim vršnjacima te, unatoč svojim pozitivnim stranama, preko ovih aktivnosti mladi često mogu doživjeti neprimjereno ponašanje drugih ili nasilje (Dilmac, 2009). Prema tome, može se reći da povećana upotreba suvremenih tehnologija dovodi i do porasta virtualnog nasilja. Upravo zbog toga što je ova tema tek od nedavno aktualna nije u dovoljnoj mjeri istražena te samim time se ne zna još dovoljno o virtualnom nasilju. Također, postoje određene teorijske i konceptualne nejasnoće koje se mogu prevladati samo dodatnim istraživanjima ove teme kako bi se mogla stvoriti „koherentna teorijska podloga“ (Hrenar i sur., 2014:28).

Dakle, unatoč brojnim prednostima Interneta, pojavljuju se i određeni rizici. Izloženost tim rizicima može imati negativne posljedice za svaku osobu, a posebice za djecu i mlade. Rizici podrazumijevaju: „problem narušene privatnosti i sigurnosti, širenje neprimjerenog sadržaja i *online* kriminal“ (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016:60). Nadalje, mogu se izdvojiti i nedostateci poput: „primanja neželjenog sadržaja, kontaktiranja s neželjenim osobama, stvaranja internetskih sadržaja koji ismijavaju druge, slanje neugodnih poruka i izlaganje seksualnim sadržajima“ (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013:110). Među najčešćim oblicima virtualnog zlostavljanja mogu se izdvojiti objavljivanje neugodnih fotografija i

snimki te slanje uvredljivih poruka ili ismijavanje vršnjaka na društvenim mrežama (Ciboci, 2014). Prema tome, važno je istraživati virtualni svijet u kojemu se mladi kreću, pogotovo zato što brojna istraživanja ukazuju na to da je sve više djece i mladih uključeno u neki oblik nasilja putem suvremenih tehnologija (Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). Upravo zato što sve veći broj djece i mladih koristi Internet u svakodnevnom životu, pažnja stručnjaka je uglavnom usmjerena na njihovu sigurnost u virtualnom svijetu (Buljan Flander, Dugić, Handabaka, 2015). Važno je razumjeti ponašanja i interakcije mladih u virtualnom okruženju kako bi se mogle osmisliti prikladne strategije prevencije i otkrivanja *online* rizičnih ponašanja (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016).

U prvom dijelu ovog rada je definirano virtualno nasilje i navedena su njegova obilježja, potom su navedene vrste virtualnog nasilja i razlike između virtualnog i „tradicionalnog“ nasilja te su navedene određene posljedice koje virtualno nasilje ima na psihičko, emocionalno i fizičko stanje mladih. Također, rad se dotakao teme odnosa škole prema virtualnom nasilju te važnosti programa prevencije. Naposljetku, navedena su najvažnija strana i domaća istraživanja vezana uz temu virtualnog nasilja. U drugom dijelu rada je predstavljeno provedeno kvantitativno istraživanje među učenicima osnovne i srednje škole. Također, predstavljeni su rezultati provedenih polustrukturiranih intervjua sa stručnim djelatnicima škola u kojima je istraživanje provedeno.

2. Virtualno nasilje

Suvremene tehnologije su omogućile pristup neograničenim informacijama i različitim vrstama komunikacije. Virtualni svijet koji je pun mogućnosti najčešće privlači djecu i mlade te potiče njihovu radoznalost (URL1). Suvremene tehnologije su svakodnevno zastupljene u životima djece i mladih iz cijeloga svijeta, oni odrastaju uz tehnologiju i Internet te su im na taj način dostupne brojne mogućnosti povezivanja s osobama, kulturama i sadržajima iz cijelog svijeta. Pojavom novih oblika komunikacije javio se i novi oblik nasilja koji se ostvaruje putem informacijsko-komunikacijske tehnologije (Buljan Flander, Dugić, Handabaka, 2015). Pojedinaac može odabrati hoće li ostati anonimna ili će otkriti svoj identitet u bilo kojem obliku računalne komunikacije te je upravo ta mogućnost dovela do stvaranja tzv. virtualnog nasilja (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013).

2.1. Definicija i obilježja virtualnog nasilja

Postoji nekoliko razloga zašto je komunikacija preko Interneta u tolikoj mjeri rasprostranjena, a to su: anonimnost, asinkroničnosti i dostupnost. Anonimnost u virtualnoj komunikaciji ima pozitivne i negativne strane. Anonimnost može biti prednost za one mlade koji imaju problema s komunikacijom, no isto tako može djelovati na smanjenu samokontrolu ponašanja koja dovodi do toga da osoba nije u potpunosti svjesna posljedica svojeg ponašanja. Asinkroničnost se odnosi na opciju „poslati“ u virtualnoj komunikaciji što s jedne strane, omogućuje veću promišljenost u izgovorenoj riječi, a s druge strane to može i podrazumijevati promišljenije nanošenje boli drugoj osobi. Ova karakteristika se prije svega odnosi na mogućnost kontrole nad određenim informacijama koje osoba šalje. Nadalje, dostupnost se odnosi na laku dostupnost raznih mogućnosti i informacija na Internetu. Pozitivna strana je brz i lak pristup raznim sadržajima, a negativna strana podrazumijeva mogućnost pristupa raznim neprimjerenim sadržajima (Đuraković, Šincek, Tomašić Humer, 2014).

Objavljivanje ili dijeljenje neprimjerenih sadržaja često se definira kao virtualno nasilje prema drugoj osobi. Tema virtualnog nasilja je postala izrazito aktualna u zadnjih nekoliko godina te se mogu izdvojiti nekoliko važnih definicija. Virtualno ili elektroničko nasilničko ponašanje se može definirati na temelju: „kriterija klasičnog vršnjačkog zlostavljanja, a to je namjerno i konstantno nanošenje štete drugoj osobi putem elektroničkih uređaja“ (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016:61). Virtualno nasilje je naziv za nasilje u kojem su žrtve izložene nasilju

putem Interneta te se provodi putem različitih elektroničkih medija poput elektroničke pošte, tekstualnih poruka, putem društvenih mreža, foruma i slično. Za razliku od ostalih vrsta nasilja, kod virtualnog nasilja, nasilnik je najčešće anonimn te se može skrivati iza različitih nadimaka, izmišljenih adresa elektroničke pošte ili profila na društvenim mrežama i iza nepoznatog broja mobitela (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). Nadalje, virtualno nasilje se može definirati i kao: „set nasilnih ponašanja u virtualnom kontekstu“ (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016:61). Virtualno nasilje se može opisati i kao svako ponašanje vezano uz suvremenu tehnologiju, a u kojem je komunikacija agresivna ili neprijateljskog karaktera (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016).

Internet postaje vrsta posrednika preko kojeg ljudi mogu činiti neprikladne i štetne aktivnosti, neke od njih su *cyber*-hakiranje, *cyber*-uhodjenje i ostali oblici ponašanja koji uključuju nasilje. Virtualno nasilje se može definirati kao agresivan i namjieran čin kojeg individua ili grupa ljudi kontinuirano i neumoljivo provodi protiv nekog tko se ne može obraniti putem elektroničkih medija (Stein, Davison, 2014). Zbog karakteristika virtualnog svijeta veće su šanse da osoba doživljava ponavljano nasilje zbog istih događaja. Primjerice, drugi korisnici Interneta mogu istu objavu dijeliti i širiti u bilo koje vrijeme. Također, nasilnici na Internetu često ne vide osobu kojoj nanose štetu, prema tome nisu niti svjesni posljedica svojeg ponašanja te na taj način zadržavaju emocionalnu distancu. Skloniji su i racionalizaciji i umanjivanju posljedica svojeg djela, stoga se istraživanja češće usmjeravaju na žrtve virtualnog nasilja nego na počinitelje. Još jedna od karakteristika virtualnog nasilja jest neravnoteža snaga, odnosi se na to da osoba koja čini nasilje često posjeduje određenu prednost (npr. posjedovanje neugodnih video zapisa, slika i ostalih sadržaja) s kojom je u mogućnosti nanijeti štetu drugoj osobi (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016). Dakle, osobe imaju mogućnost potpune anonimnosti te samim time i opciju stvaranja lažnih identiteta. Kada virtualni zlostavljači čine nasilje nad svojim žrtvama često nisu u prilici vidjeti njihovu reakciju te samim time izostaje mogućnost stvaranja empatije. Putem Interneta osobe su u mogućnosti stvoriti nekakvu *online* osobnost zbog koje se osjećaju manje odgovornima za zlostavljanje. S druge strane, oni koji se osjećaju manje ugodno u izravnoj komunikaciji mogu u virtualnom nasilju vidjeti priliku za osvetu, odnosno mogu koristiti tehnologiju kao posrednika za sukobljavanje s drugima (Accordino, Accordino, 2011).

Virtualno nasilje je jedan od novih načina kako se mladi međusobno suočavaju. Ono omogućuje mladima izbacivanje određenih frustracija prema drugima te to čine skriveni iza lažnih profila ili imena i u sigurnosti vlastitog doma. Mladi često nisu svjesni posljedica

svojeg ponašanja na Internetu, pošto ne vide drugu osobu kojoj nanose štetu to vodi ka izostanku razvoja empatije te učestalijem i ponavljanom zlostavljanju.

Upravo zbog moguće anonimnosti u virtualnom svijetu djeca često nisu svjesna opasnosti koje Internet nosi. Djeca i mladi često dijele razne sadržaje iz privatnog života upravo radi te prividne slobode koju imaju u virtualnom svijetu, na taj način mogu doći u kontakt s nedobronamjnim osobama. Karakteristike virtualnog nasilja često znaju biti ozbiljnije od „tradicionalnog“ nasilja jer je moguće u bilo kojem trenutku, žrtva se ne može nigdje osjećati sigurno, moguće je da broj zlostavljača ubrzano naraste i zlostavljači manje razumiju posljedice ovakvog ponašanja s obzirom da ne vide osobu koju zlostavljaju (URL1). Virtualno nasilje podrazumijeva nekoliko obilježja: „poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, izlaganje neprimjerenim sadržajima, širenje nasilnih komentara, isključivanje djeteta iz mreže komunikacija itd.“ (URL1:7). Dakle, virtualno nasilje se u literaturi definira na različite načine, no ovaj rad se temeljio na sljedećoj definiciji: „Virtualno ili elektroničko nasilje je namjerno i konstantno nanošenje štete drugoj osobi putem Interneta (npr. pisanje uvredljivih komentara ili objavljivanje tračeva o drugoj osobi na Internetu)“ (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016:61).

Virtualno nasilje je specifično u odnosu na druge oblike zlostavljanja iz razloga što osoba nije nigdje zaštićena od potencijalnog napada. Pošto se ono odvija u virtualnoj sferi u kojoj istovremeno sudjeluje veliki broj ljudi ono može napraviti veliku štetu u životu mlade osobe na način da se u zlostavljanje uključe i one osobe koje žrtva možda osobno ni ne poznaje, no kako je neprimjereni sadržaj dostupan širokom broju ljudi tako se i broj potencijalnih zlostavljača povećava. Iako svaki oblik nasilja ostavlja dugotrajne posljedice na osobu, virtualno nasilje često ostaje kao trajni podsjetnik na proživljenu traumu. Posebice je važno spomenuti kako neprimjereni sadržaji često ostaju trajno na Internetu te ih je nemoguće izbrisati.

2.2. Vrste virtualnog nasilja

Mogu se izdvojiti dvije vrste virtualnog nasilja: izravan ili direktni napad i napad preko posrednika ili indirektni napad. U direktnom napadu nasilnik izravno vrši nasilje nad žrtvom te se odnosi na one situacije u kojoj žrtva prima uvredljive poruke, kada netko preuzme njezine privatne podatke i koristi se njima, kada se objavljuju tračevi ili laži o žrtvi, kada se šalju uvredljive slike ili neprimjereni sadržaji i kada se osobe lažno predstavljaju. Indirektni napad je najopasniji oblik virtualnog nasilja iz razloga što često uključuje odrasle osobe koje

neprimjereno komuniciraju s djecom. Također, indirektni napad uključuje napad preko posrednika koji se najčešće događa kada počinitelj napada pojedinca preko treće osobe koja toga često nije svjesna (URL1).

„Virtualno nasilje uključuje sedam različitih oblika ponašanja:

- Iskazivanje ljutnje
- Uznemiravanje putem Interneta
- Uhođenje putem Interneta
- Klevetanje
- Lažno prikazivanje
- Izdaja ili prevara
- Izdvajanje“ (Buljan Flander, Dugić, Handabaka, 2015:168).

Iskazivanje ljutnje podrazumijeva slanje vulgarnih, neprimjerenih ili neugodnih poruka drugoj osobi. Potom, uznemiravanje preko Interneta označava uzastopno slanje uvredljivih poruka određenoj osobi kroz određeni vremenski period. Uhođenje putem Interneta se odnosi na ponavljajuće prijete ili zastrašivanje osobe. Klevetanje podrazumijeva objavu neistinitih izjava ili laži o drugim osobama. Nadalje, lažno prikazivanje se odnosi na pretvaranje osobe da je netko drugi, primjerice stvaranje lažnog identiteta koji obuhvaća informacije o drugoj osobi. Izdaja ili prevara se odnosi na slanje ili objavljivanje osjetljivog i privatnog materijala o drugoj osobi. Naposljetku, izdvajanje se odnosi na postupak u kojem se osoba namjerno isključuje iz određenih *online* aktivnosti, primjerice poput grupa na društvenim mrežama (Buljan Flander, Dugić, Handabaka, 2015).

U skladu s tim mogu se izdvojiti nekoliko aktualnih „trendova“ u virtualnom nasilju među mladima. Jedan od njih je stvaranje *online* stranica s ciljem ismijavanja druge osobe. Primjerice, stranice na društvenim mrežama koje ismijavaju izgled učenica, njihove slike i prozivanje neprimjerenim imenima. Potom, „selfies“ što označava snimanje vlastitih slika i objavljivanje na društvenim mrežama koje samo po sebi ne stvara problem dok fotografije nisu seksualno provokativne ili zasute nizom vulgarnih komentara. Nadalje, „sexting“ je slanje i primanje poruka koje su seksualnog karaktera i to najčešće putem instant poruka, a „sextortion“ je ucjenjivanje drugih na temelju njihovih neprimjerenih fotografija (Matijević, 2014).

Kada se govori o vrstama virtualnog nasilja važno je i spomenuti *online* komunikacijske alate preko kojih se nasilje događa. Nasilje preko mobilnih uređaja predstavlja jedno od najpopularnijih vrsta virtualnog nasilja te je izrazito prošireno među učenicima osnovnoškolske dobi. Ovo nasilje podrazumijeva bilo kakvu vrstu poruke kojoj je cilj da se

druga osoba osjeća loše ili neugodno, to uključuje i prijetnje putem tekstualnih poruka, videoporuka, fotografija ili poziva (URL3). Jedno od popularnijih *online* komunikacijskih alata su chat roomovi koji se mogu pronaći na raznim društvenim mrežama. Zloupotreba tih alata se najčešće odnosi na prijeteće ili ucjenjujuće poruke koje jedno dijete ili više njih upućuje drugom djetetu (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013).

Nadalje, forumi su stranice za raspravu na kojima se okuplja veći broj korisnika Interneta kako bi dali svoje mišljenje ili dobili mišljenje drugih osoba o određenoj temi. Zloupotreba foruma podrazumijeva prijetnje, vrijeđanja, objavljivanje privatnih podataka i kršenje prava općenito (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). No, važno je naglasiti kako na forumima obično djeluju moderatori koji su zaduženi za kontroliranje rasprave o određenoj temi te su u mogućnosti zabraniti sudjelovanje osobi koja zlostavlja ili ostavlja neprimjerene komentare (URL3).

Blog je internetska stranica na kojoj pojedinac može pisati svoja razmišljanja i stavove o raznim temama, nasilje na blogovima se često događa u smislu „otimanja“ blogova drugim ljudima te nadopunjavanje istih osobnim uvredama ili neprimjerenim sadržajima (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). Ovoj vrsti nasilja su posebno izložena djeca koja dijele svoje osobne fotografije i podatke na blogovima te su često podložnija zlostavljanju od strane drugih (URL3).

Virtualno nasilje je moguće i preko elektroničke pošte, primjerice moguće su neželjene, svadljive ili uvredljive poruke, krivotvorine, vrebanje ili prijetnje. No, u današnje vrijeme najčešći oblik virtualnog nasilja se odvija preko društvenih mreža, među kojima je Facebook jedna od najpopularnijih. Facebook omogućuje stvaranje vlastitog profila, pokretanje stranica i grupa prema vlastitim interesima, razgovor i povezivanje s drugim korisnicima (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). Facebook je postao jedna od najpopularnijih društvenih mreža među mladima te unatoč svojim brojnim prednostima često je podložan raznim mogućnostima zlostavljanja. Prema tome, može se reći da se zloupotrebljavanje Facebooka najčešće odnosi na: prijetnje, dijeljenje neprimjerenih fotografija, dobivanje poruka nepoznatih osoba, otvaranje lažnih profila, stvaranje lažnih identiteta i ostalo (Kušić, 2010). S napretkom Interneta razvijaju se i razne društvene mreže, pa tako osim Facebooka važno je spomenuti Instagram, Snapchat, Instant poruke (Viber, WhatsApp), Tumblr, Twitter i ostale koje su također popularne među mladima te preko kojih se situacije virtualnog nasilja često događaju.

U cijelom svijetu pa i u Hrvatskoj dolazi do porasta virtualnog zlostavljanja mladih te se razne institucije s tim problem suočavaju svaki dan. Jedan od najčešćih oblika virtualnog

nasilja je ono preko društvenih mreža te se sve češće događa da se i policija uključuje u rješavanje tih problema. Sve češće se događa da se razna prava djece narušavaju na Internetu, a to uključuje govor mržnje, omalovažavanja, vrijeđanje i sramoćenje. Hrvatska policija često intervenira u situacijama zloupotrebljavanja fotografija maloljetnika koje često sami snimaju i dijele, a ponekad ih koriste za ucjenjivanje ili prijetnje drugima (Matijević, 2014).

Matijević (2014) navodi kako je u Hrvatskoj u zadnjih desetak godina zabilježen porast kriminalističkih istraživanja vezanih uz zlostavljanja preko Interneta. Najčešći oblici zlostavljanja preko Interneta u Hrvatskoj su: „slanje ili objavljivanje uvredljivih, uznemirujućih i zlonamjernih poruka, kreiranje uvredljivih stranica, blogova, foruma kojima je cilj ismijavanje, zlostavljanje ili širenje mržnje prema pojedincima ili grupama, objave fotografija žrtve kojima je izložena poruzi vršnjaka, objave dijelova osobnih poruka u cilju izrugivanja i sramoćenja, objave „selfija“ koje je žrtva poslala pojedincu koji iste objavljuje u otvorenim grupama, iznošenje osobnih podataka i pojedinosti iz života žrtve, širenje glasina, ogovaranje, krađa korisničkih podataka na društvenim mrežama ili drugim računima korisnika, objavljivanje lažnih podataka/lažno predstavljanje/korištenje tuđih fotografija snimaka kao svojih, slanje neprimjerenih sadržaja, prijetnje, ucjene, mamljenje djece, vrbovanje, seksualno iskorištavanje putem web kamere, *online* chat-ova, pribavljanje, distribucija, prikazivanje i pristupanje dječjoj pornografiji“ (Matijević, 2014:44).

2.3. Razlika između „tradicionalnog“ i virtualnog nasilja

Osnovna razlika između „tradicionalnog“ i virtualnog nasilja je prije svega medij preko kojeg se nasilje odvija, iako je šteta za žrtvu jednako velika. Tradicionalno nasilje se odvija na fizičkom mjestu, zlostavljač je često poznat te žrtva može tražiti pomoć (Đuraković, Šincek, Tomašić Humer, 2014). Mladi su u mogućnosti biti neprestano spojeni na Internet te samim time sebe izlažu većim šansama za postajanje žrtvom nasilja. Razlika između virtualnog i tradicionalnog zlostavljanja je ta da mladi ne mogu pobjeći od virtualnih zlostavljača te da od njih zapravo nigdje nisu sigurni (Ciboci, 2014).

Virtualno nasilje se može dogoditi bilo gdje, zlostavljač je često anonimn a žrtva većinom nije u mogućnosti tražiti pomoć. Za obje vrste je zajednička neravnopravnost između zlostavljača i žrtve te se nasilje često uzastopno ponavlja. Za virtualno nasilje je još karakteristično da oni koji imaju bolje informatičke vještine češće imaju veću moć nad drugima i da informacije koje su jednom podijeljene često trajno ostaju u virtualnom svijetu (Đuraković, Šincek, Tomašić Humer, 2014).

Virtualno i „tradicionalno“ nasilje pokazuju značajnu povezanost, iako se međusobno razlikuju u nekoliko točaka: žrtva ne može pobjeći od napadača u *online* svijetu, zlostavljanju osobe mogu svjedočiti stotine osoba u virtualnom svijetu te već spomenuta anonimnost koja pruža veći poticaj za virtualne zlostavljače (Sticca i sur., 2013). Iako se često čini kako su „tradicionalno“ i virtualno nasilje jednako štetni, virtualno nasilje ima još negativnije posljedice na žrtvu. Prije svega, virtualno nasilje nije ograničeno na fizičko mjesto nego je dostupno i moguće svaki dan u bilo kojem trenutku. Zlostavljanje se odvija na način da se neprimjerene poruke i slike dijele putem Interneta i to velikom broju ljudi te je često nemoguće pronaći izvor i ukinuti ga. Kao i kod „tradicionalnog“ zlostavljanja, žrtva se često osjeća bespomoćno, anksiozno i depresivno te u nekoliko slučajeva žrtve počine samoubojstvo (Waggoner, 2016). Tradicionalno zlostavljanje često ima za posljedice lošiji školski uspjeh za žrtvu, anksioznost, depresiju i izbjegavanje škole. Iako su istraživanja vezana uz virtualno nasilje manjeg opsega u odnosu na „tradicionalno“ zlostavljanje, većinom se mogu izdvojiti isti simptomi u obje vrste nasilja. Pritom je najgora vrsta posljedica samoubojstvo koje se javlja u obje vrste nasilja (Accordino, Accordino, 2011). Problem je često i u tome da sami učenici nisu svjesni ozbiljnosti virtualnog nasilja, posebice oni koji ga čine jer ne mogu izravno vidjeti štetu koju nanose drugoj osobi pa je samo zlostavljanje puno lakše i jednostavnije. Također, ta omogućena anonimnost često vodi do toga da pretvori žrtvu u zlostavljača u kratkom vremenu i obrnuto.

Baldry, Farrington, Sorrentino (2016) su proveli istraživanje među 5 058 učenika osnovne i srednje škole vezano uz temu povezanosti „tradicionalnog“ i virtualnog nasilja. Utvrdilo se kako oni učenici koji su češće zlostavljači u tradicionalnom smislu su ujedno i češće virtualni zlostavljači te isto vrijedi i za žrtve nasilja. Prema tome, može se reći kako „tradicionalno“ i virtualno nasilje pokazuju i značajnu povezanost te ponekad se „tradicionalno“ zlostavljanje prenosi u virtualni svijet. Iz tih razloga je važno uzeti u obzir i karakteristike i posljedice „tradicionalnog“ nasilja pri proučavanju virtualnog nasilja.

2.4. Posljedice virtualnog nasilja

Važno je razumjeti i proučavati virtualno nasilje, pogotovo među djecom i mladim ljudima, prije svega zato što je adolescencija kritični period u životu mlade osobe. U tom razdoblju osoba razvija cijeli skup emocionalnih i kognitivnih shema te oblikuje svoju ličnost prema stadiju odrasle osobe. Veliki broj srednjoškolaca se susreće s ovakvim oblikom nasilja, ukoliko su oni žrtve to može dovesti do problema u psihičkom zdravlju uključujući

zlopotrebu droga, alkohola kao i suicidalne tendencije (Stein, Davison, 2014). Virtualno nasilje je postalo najčešći oblik zlostavljanja među djecom i mladima te često može dovesti do samoozljeđivanja ili suicidalnih primisli (Accordino, Accordino, 2011). Zlostavljačko ponašanje (uznemiravanje, uvrede, javno sramoćenje) više nije ograničeno samo na školsko područje, već prati učenika doma i vidljivo je milijunima ljudi kroz tehnologiju. Iako postoje oni koje ovakvo zlostavljanje ne dotiče, puno je veći broj onih koje to iskustvo ostavlja s emocijama poput ljutnje, depresije, sramote i tuge što vodi do negativnih posljedica na daljnji razvoj djeteta ili mlade osobe (Seiler, Navarro, 2014). Istraživači koji se bave temom virtualnog nasilja često upozoravaju na nekoliko čimbenika koji mogu utjecati na nasilničko ponašanje. Primjerice, nasilničko ponašanje u *online* svijetu može biti posljedica imitiranja starijih osoba, bijeg od stvarnosti i vlastitih problema, nerazvijene svijesti i odgovornosti za vlastita djela i slično (Mandarić, 2012). Vrijeđanje putem Interneta može imati značajnije posljedice za žrtvu upravo zato što mu svjedoči veliki broj ljudi preko Interneta. Posljedice virtualnog zlostavljanja često uključuju razne probleme: od lošijeg školskog uspjeha pa do samoubojstva, također stvaraju emocionalnu nestabilnost i beznade kod mladih (Holladay, 2010).

Dakle, među glavne negativne posljedice virtualnog zlostavljanja se mogu izdvojiti: smanjeni akademski uspjeh, anksioznost, depresija i izbjegavanje škole. Simptomi koji se pojavljuju kod žrtvi često podrazumijevaju depresiju, strah, ljutnju i frustraciju te ponekad i samoubojstvo. Iako istraživanja od virtualnom nasilju nisu u istoj mjeri zastupljena kao istraživanja o „tradicionalnom“ nasilju, posljedice za žrtvu su podjednake. Prema tome, virtualno nasilje bi se trebalo shvaćati jednako ozbiljno kao i „tradicionalno“ nasilje te ga rješavati pravovremeno (Stauffer i sur., 2012).

Unatoč tome što istraživanja ističu kako su posljedice virtualnog i „tradicionalnog“ zlostavljanja jednako velike, u obzir bi trebalo uzeti činjenicu kako neprimjereni sadržaji mogu trajno ostati *online* te pratiti osobu tijekom cijeloga života. Potom, virtualno nasilje čini da se osoba osjeća nesigurno u svakom trenutku pošto nikad ne zna kada će zlostavljač napasti te ponekad nije ni upoznata s identitetom zlostavljača što situaciju čini još težom. Također, u obzir treba uzeti činjenicu da kada je određeni sadržaj *online* njega mogu dijeliti, objavljivati i komentirati svi koji imaju Internet te se baza zlostavljača može vrlo brzo proširiti. Najbolji primjer za to su upravo stranice koje su neko vrijeme bile aktualne u Hrvatskoj gdje su objavljivane slike mladih djevojaka iz određenog grada te su nazivane pogrđnim i neprimjerenim imenima. Vrlo brzo se dogodilo da su se u to vrijeme uključili mladići iz cijele Hrvatske te je stranica postala iznimno popularna među srednjoškolicima.

Osim vrijeđanja preko instant poruka, dijeljenje neprimjerenih fotografija je jedan od najučestalijih oblika virtualnog zlostavljanja što je potvrdilo i ovo istraživanje. Također, važno je spomenuti da kada se „tradicionalno“ nasilje dogodi unutar škole stručna služba i djelatnici škole često odmah reaguju i dužni su se uključiti u rješavanje tog problema. Virtualno nasilje je po tome specifično što stručna služba i djelatnici škole nisu u mogućnosti pratiti sve *online* aktivnosti njihovih učenika te se često dogodi da uopće nisu svjesni postojanja virtualnog nasilja dok ono ne eskalira. Osim toga, virtualno nasilje je relativno nova pojava te samim time stručna služba i djelatnici škole često nisu sigurni na koji način treba postupiti u toj situaciji i koliko je ta situacija uopće vezana u školsko područje. Upravo ovaj problem će se detaljnije raspraviti u daljnjem radu, no u konačnici, moglo bi se zaključiti kako virtualno nasilje ima i ozbiljnije posljedice od „tradicionalnog“ zlostavljanja.

3. Odnos škole prema virtualnom nasilju

Stručne službe u školama bi trebale poduzeti sve moguće mjere protiv sprečavanja bilo kakvog oblika nasilja te samim time i virtualnog nasilja. Unatoč tome što postoje jasna pravila o posljedicama „tradicionalnog“ zlostavljanja, pravila o posljedicama virtualnog zlostavljanja često nisu dovoljno jasna i razjašnjena niti među učenicima, roditeljima i stručnoj službi u školi. Prema tome, bilo bi potrebno kreirati jasnu politiku vezanu uz posljedice virtualnog zlostavljanja koja bi bila javna i poznata svima koji su uključeni u školu i rad škole. Također, uvođenje preventivnih programa bi svakako pridonijelo većem razumijevanju ozbiljnosti virtualnog zlostavljanja kao i posljedica koje ono ima na žrtvu. Primjerice, jedan od preventivnih koraka bi mogao biti ograničen pristup Internetu u školi, posebice društvenim stranicama koje mladi najviše posjećuju (Waggoner, 2016).

Brojna domaća i strana istraživanja pokazuju zabrinjavajuće rezultate kada je riječ o količini virtualnog nasilja koje je prisutno kod mladih. Upravo bi ti rezultati trebali poslužiti kao poticaj za ostvarivanje programa protiv virtualnog nasilja. No, također se javlja pitanje djelovanja stručne službe škole u onim situacijama kada se virtualno nasilje događa izvan škole. Škola mora biti uključena u kažnjavanje virtualnog nasilja i izvan škole te mora uzeti u obzir kako se u današnje vrijeme nasilje češće događa u virtualnom svijetu nego na igralištima (Holladay, 2010).

Većina preventivnih programa uči mlade o sigurnosti na Internetu, ispravnom virtualnom ponašanju, vještinama za borbu protiv virtualnog nasilja, potiče njihovu empatiju i razumijevanje. Također, važno je uključiti i roditelje koji imaju ključnu ulogu u nadzoru

vremena provedenog na Internetu te mogu donekle utjecati na *online* aktivnosti svoje djece. Za virtualno nasilje je specifično to što žrtva vrlo brzo može postati nasilnik ili svjedok drugog virtualnog nasilja. Prema tome, važno je učenike poticati da se suosjećaju s drugom osobom (Holladay, 2010). Jedan od čestih problema u prevenciji virtualnog nasilja i kontroli korištenja Interneta kod djece i mladih jest to što oni znaju više o suvremenoj tehnologiji nego odrasli. Stoga bi bilo potrebno s djecom i mladima razgovarati o potencijalnim opasnostima korištenja Interneta i uputiti ih u pozitivne i korisne aspekte Interneta (URL1).

U školskom okruženju najvažnija je uloga nastavnika i stručne službe u sprečavanju i prevenciji bilo kojeg oblika nasilja. Oni predstavljaju autoritet te su odgovorni za učenička ponašanja, postavljanje razrednih pravila ponašanja, poticanje pozitivnog ponašanja i provođenje disciplinarnih kazni za neprimjerena ponašanja (Stauffer i sur., 2012). Stručna služba ima važnu ulogu u discipliniranju učenika i izvan škole, prema tome dužni su poduzeti određene odgojne mjere kada se dogodi bilo kakav slučaj nasilja. Pošto je virtualno nasilje relativno nov fenomen zna se dogoditi da stručne službe ne reagiraju istovremeno ili ne provode ispravne pedagoške mjere (Stauffer i sur., 2012). Često virtualno nasilje nije u dovoljnoj mjeri ozbiljno shvaćeno među nastavnicima i stručnoj službi u školi. Također, virtualno nasilje se često događa i izvan škole stoga mogućnost izricanja pedagoških mjera ili djelovanje škole ostaje neostvareno. Prema pravilniku o kriterijima za izricanje pedagoških mjera u Hrvatskoj, virtualno nasilje pripada u osobito teška neprihvatljiva ponašanja: „objavljivanje materijala elektroničkim ili drugim putem, a koji za posljedicu imaju povredu ugleda, časti i dostojanstva druge osobe“ (URL 2:3).

U istraživanju koje je provedeno među nastavnicima pokazalo je kako su spremniji razgovarati o virtualnom nasilju s učenicima i prekinuti virtualno nasilje ukoliko se ono događa na školskom području, no ukoliko se dogodi izvan škole većina njih smatra kako to nije njihova odgovornost. Također, navode kako je najčešći oblik rješavanja određenog problema virtualnog nasilja taj da ga prijave stručnoj službi u školi. Većina nastavnika smatra kako je najbolji oblik prevencije veća uključenost roditelja u virtualne aktivnosti učenika, zatim smatraju kako bi ozbiljnije kazne za virtualne zlostavljače imale većeg učinka u daljnjoj prevenciji virtualnog nasilja kao i informiranje o tim istim posljedicama (Stauffer i sur., 2012). Škola bi trebala poduzeti određene mjere kako bi pomogla u prevenciji virtualnog ali i „tradicionalnog“ zlostavljanja među učenicima.

Može se izdvojiti nekoliko čimbenika važnih u prevenciji nasilja u školi: uključenost svih djelatnika škole u probleme među djecom, osigurati da je školsko područje sigurno mjesto i puno podrške, postojanje aktivnih školskih politika, procedura i praksa te dodatno

obrazovanje djelatnika škole o prevenciji i strategijama rješavanja virtualnog nasilja (Ockerman, Kramer, Bruno, 2014).

Nadalje, istraživanja pokazuju kako su najučinkovitija rješenja ona koja podrazumijevaju veću uključenost roditelja, odnosno češće održavanje sastanaka s roditeljima pošto oni imaju najvećeg utjecaja na djecu. Uloga roditelja je iznimno važna s obzirom na to da se većina virtualnog nasilja događa od doma (Ockerman, Kramer, Bruno, 2014). Djeca se najčešće povjeravaju roditeljima kada su žrtve virtualnog nasilja. Važno je da su roditelji upoznati s aktivnostima djece na Internetu te da se obrazuju u području *online* svijeta. Djeca često misle kako bolje poznaju *online* svijet od svojih roditelja te se ustručavaju tražiti pomoć od njih. Ponekad ne žele tražiti pomoć upravo zbog straha od toga da roditelji ne razumiju kako funkcionira *online* svijet te da će im ograničiti upotrebu Interneta ili računala. Prema tome, važno je educirati i roditelje o načinu praćenja *online* aktivnosti svoje djece te načinu na koji će djelovati ili sankcionirati određena nepoželjna *online* ponašanja (Cerna, Machackova, Dedkova, 2016). Nadgledanjem dječjih *online* aktivnosti i ograničavanjem vremena koje djeca provode na Internetu ili mobitelu se može smanjiti razina virtualnog nasilja. Većim obrazovanjem roditelja u području informacijsko-komunikacijske tehnologije omogućit će im bolje razlikovanje primjerenih i neprimjerenih aktivnosti u *online* svijetu (Monks, Mahdavi, Rix, 2016).

Zatim, povećana disciplina među učenicima te postavljanje striktnih pravila i dosljedno provođenje kazni bi učenike osvijestilo o ozbiljnosti posljedica zlostavljanja. Također, ono što bi bilo poželjno jesu dodatne edukacije za djelatnike škole i roditelje o tome kako se nositi s pojavom bilo kakvog nasilja među učenicima. Važnu ulogu u dodatnom obrazovanju djelatnika škole, roditelja i učenika o temi virtualnog nasilja ima pedagog (Ockerman, Kramer, Bruno, 2014). Stručna služba u školi i djelatnici škole bi trebali biti upoznati s aktualnim trendovima u tehnologiji i samo na taj način će biti kompetentni razumjeti i razgovarati s djecom (Matijević, 2014).

Nadalje, Ciboci (2014) navodi kako je jedan od važnih čimbenika u prevenciji virtualnog nasilja upravo zakonodavstvo i državna politika. Predlaže uvođenje ozbiljnih i konkretnih kazni za virtualne zlostavljače koje bi pridonijele smanjenju virtualnog nasilja. Potom, navodi kako bi uvođenje medijskog odgoja u škole, edukacija roditelja, odgajatelja, nastavnika i školskog osoblja pridonijelo prevenciji virtualnog nasilja. Nadalje, navodi kako mnogi još nisu svjesni postojanja virtualnog nasilja te da bi trebalo podići razinu osviještenosti o toj temi. Također, uloga roditelja je ključna u prevenciji virtualnog nasilja, postavljanjem jasnih

pravila i nadzorom nad korištenjem novih tehnologija mogu znatno pridonijeti smanjenju virtualnog nasilja.

Jedna od najvećih zapreka u provođenju preventivnih programa jest činjenica kako većina roditelja, a ponekad i djelatnici škole, nisu svjesni prisutnosti i ozbiljnosti virtualnog nasilja. Za početak bi razrednici ili ostali djelatnici škole trebali osvijestiti roditelje i djecu o ozbiljnosti posljedica virtualnog nasilja i jasno naznačiti koje su to posljedice, koja su pravila ponašanja na Internetu te koje su aktivnosti zabranjene. Također, trebali bi se i sami obrazovati u tom području te bi bilo poželjno stvoriti nekakav kodeks ponašanja na Internetu koji bi bio jednak za sve. Potom, bilo bi korisno naznačiti koje su posljedice za virtualne zlostavljače koje bi se dosljedno provodile. Sve dok se ti osnovni problemi ne riješe, virtualno nasilje će se i dalje događati i neće biti regulirano niti sankcionirano na pravilan i dosljedan način. S obzirom da je riječ o mladim ljudima njima bi posebice trebalo odrediti određena pravila koja će biti jasna i poznata svima.

Drugi problem koji se javlja u odnosu škole prema virtualnom nasilju jest stav mnogih djelatnika škole o tome kako virtualno nasilje nije problem škole niti njihov posao. Kako je već prethodno rečeno virtualno nasilje je specifično upravo zbog toga što se ne događa na jednom fizičkom mjestu kao „tradicionalno“ nasilje te je to jedan od razloga zašto mnogi djelatnici škole odlučuju zanemariti situacije virtualnog nasilja. Ponekad nisu niti u dovoljnoj mjeri upoznati sa suvremenom tehnologijom da bi uopće bili kompetentni razgovarati s učenicima o toj temi. Prema tome, jedan od najvažnijih oblika preventive je obrazovanje djelatnika škole, roditelja pa onda i učenika o suvremenoj tehnologiji, opasnostima na Internetu, kodeksu ponašanja na Internetu i virtualnom nasilju.

4. Prethodna istraživanja o virtualnom nasilju

Istraživanja vezana uz temu virtualnog nasilja često ističu kako ispitanici manje pažnje obraćaju na tuđe osjećaje dok su na Internetu, također priznaju da su spremniji učiniti stvari koje nikada ne bi u stvarnom životu. Razlog tome je što na Internetu imaju osjećaj smanjenje odgovornosti, te se mnogi ponašaju neprimjerenije i uvredljivije nego što bi u svakodnevnom životu (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). Rezultati istraživanja provedenog među učenicima srednje škole (N=249) pokazuje kako se udio djece koji su doživjeli ili počinili nasilje kreće između 20% i 40%, a najčešći oblik nasilja je ogovaranje i nazivanje ružnim imenima (Đuraković, Šincek, Tomašić Humer, 2014). Seiler, Navarro (2014) navode kako istraživanja pokazuju vezu između određenih socijalnih faktora (socijalnosti, korištenje

društvenih mreža, korištenje Interneta putem mobitela), riskantnih *online* ponašanja (laganje o godinama, *sexting*, zlostavljanje drugih), dječje emocionalne vezanosti o interakcijama na društvenim mrežama, uključenost roditelja u dječji *online* socijalni život s većom mogućnošću postajanja žrtvom virtualnog nasilja. Također, pokazuje se kako povećana socijabilnost i uključenost roditelja smanjuju mogućnost da će netko biti zlostavljan *online* i *offline* (Seiler, Navarro, 2014). Nadalje, Garaigordobil, Machimbarrena (2017) su proveli istraživanje među 1993 učenika osnovnoškolske dobi te su nastojali utvrditi utjecaj obitelji na podložnost ili izloženost virtualnom nasilju. Rezultati su pokazali kako žrtve i nasilnici koji su uključeni u virtualno nasilje češće imaju roditelje koje karakterizira visoka razina stresa, autoritarni ili permissivni roditeljski stil odgajanja te manje kompetentne roditelje. Virtualne žrtve češće odrastaju u obitelji gdje je prisutan permissivni stil odgajanja, a virtualni nasilnici češće imaju roditelje s nižim razinama kompetencije. Obiteljski kontekst je važan čimbenik u podložnosti ili izloženosti virtualnom nasilju, no posebice ima utjecaj na stvaranje virtualnih zlostavljača nego žrtvi.

Nadalje, mogu se izdvojiti longitudinalni riskantni faktori poput: „tradicionalnog“ zlostavljanja, čestine *online* komunikacije i uzastopno kršenje pravila, kao česti faktori koji dovode do stvaranja virtualnog zlostavljača. Virtualno nasilje je povezano s antisocijalnim ponašanjima u stvarnom svijetu (Sticca i sur., 2013). Također, mogu se izdvojiti određeni faktori koji potencijalno dovode ili imaju veze s virtualnim nasiljem, neka od njih su: izloženost medijskom nasilju, potom osobine koje uključuju neemocionalnost, impulzivnost i narcizam. S druge strane se mogu izdvojiti „zaštitni“ faktori koji podrazumijevaju obitelj, vršnjake i školsku socijalnu podršku. Nadalje, nasilje u medijima se ističe kao riskantni faktor povezan s pojavom virtualnog nasilja i *cyber*-viktimizacije, a obiteljska socijalna podrška adolescentima se pokazala kao oblik zaštitnih faktora (Fanti, Demetriou, Hawa, 2012).

Koliko je važna uloga škole u prevenciji virtualnog nasilja najbolje govori istraživanje o tome kako količina i vrsta virtualnog zlostavljanja ovise o dostupnosti tehnologije u školi. Burnham, Wright (2012) su proveli anketno istraživanje među 114 učenika osnovne škole te navode da u jednoj od škola gdje je pristup tehnologiji ograničen u manjoj mjeri se i događa virtualno nasilje. U toj školi se najveći dio virtualnog nasilja odvija putem tekstualnih poruka i to najčešće podrazumijeva širenje tračeva. S druge strane, u školi u kojoj učenici imaju veći pristup Internetu, virtualno nasilje se češće odvija preko društvenih mreža i to uključuje više različitih vrsta (Burnham, Wright, 2012). Vejmelka, Strabić, Jazvo (2016) navode kako istraživanja pokazuju da mladi koji provode veću količinu vremena na Internetu su češće uključeni u neki oblik virtualnog nasilja. Također, pokazuje se kako određene *online*

aktivnosti i ponašanja mladih često imaju veze s činjenjem virtualnog nasilja. Primjerice, igranje nasilnih *online* igara, izloženost neprimjerenim ili nasilnim sadržajima tijekom igranja i količina provedenog vremena na Internetu se često povezuje s činjenjem i doživljavanjem virtualnog nasilja (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016). Navedena obilježja virtualnog nasilja dobivena iz prethodnih istraživanja se mogu povezati s teorijom rutinskih aktivnosti. Ona povezuje rizična *online* ponašanja i aktivnosti kojima se mladi bave u slobodni vrijeme, dakle povezuje svakodnevno sudjelovanje u određenim rizičnim aktivnostima na Internetu s češćom izloženosti nasilničkim ponašanjima u virtualnoj sferi. Ova teorija također navodi da do neprihvatljivih ponašanja najčešće dolazi kada postoji tzv. motivirani počinitelj, prikladna meta i odsutnost odrasle osobe. Također, izostanak jasnih pravila ponašanja vezanih uz uporabu Interneta može potaknuti osobu na sudjelovanje u virtualnom nasilju. Prema tome, elektronički mediji mogu biti prikladni prostori za motiviranog počinitelja upravo iz razloga što postoji manjak nadzora i konkretnih pravila nad virtualnom komunikacijom i ponašanjem (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016).

Nadalje, Stauffer i sur. (2012) navode kako su u virtualnom svijetu dječaci i djevojčice podjednako izloženi virtualnom zlostavljanju, ali i šansama za postajanje virtualnih zlostavljača. No, virtualne aktivnosti u koje su uključeni se često razlikuju. Tako su djevojčice sklonije vrijeđati druge, rugati im se, zvati ružnim imenima ili širiti tračeve o njima, a dječaci si češće međusobno prijete putem Interneta (Ockerman, Kramer, Bruno, 2014). S druge strane, Dilmac (2009) navodi kako su dječaci češće uključeni u virtualno zlostavljanje, a djevojčice su češće izložene virtualnom nasilju. Isto potvrđuje i analiza 39 znanstvenih članaka koji su se bavili upravo razlikama između djevojčica i dječaka u izloženosti i podložnosti virtualnom nasilju. Navedena analiza ukazuje na to da su dječaci češće uključeni u virtualno nasilje nego djevojke (Sun, Fan, Du, 2016).

Kod virtualnog zlostavljanja je specifično to što žrtve često ne znaju tko je zlostavljač s obzirom da se ono događa u virtualnom svijetu u kojem je moguće biti u potpunosti anoniman (Stauffer i sur., 2012). Nadalje, Ockerman, Kramer, Bruno (2014) su proveli anketno istraživanje među 352 učenika osnovne škole te su rezultati pokazali kako je najčešći oblik virtualnog zlostavljanja zvanje ružnim imenima ili vrijeđanje putem poruka (19%) i zlostavljanje putem *chata* (17,9%). Također, kao česti oblici virtualnog zlostavljanja se mogu izdvojiti i provociranje, vrijeđanje, prijetnje drugima te objavljivanje neugodnih ili sramotnih slika putem Interneta (Dilmac, 2009).

Stauffer i sur. (2012) navode kako su rezultati raznih istraživanja često podijeljeni oko veze između dobi i pojave virtualnog nasilja. S jedne strane, navodi se kako je virtualno

nasilje češće među učenicima osnovne škole nego među učenicima srednje škole, dok s druge strane, određena istraživanja ističu kako se učestalost virtualnog nasilja povećava kroz godine. Tako se navodi kako je najveća stopa virtualnog nasilja između 15 i 17 godina, jedan od razloga je taj što stariji učenici imaju veći pristup tehnologiji i Internetu te ih češće i koriste u odnosu na mlađe učenike (Stauffer i sur., 2012). Ovaj problem također predstavlja jedan od zadataka ovog istraživanja, odnosno jedan od problema na koje ovo istraživanje nastoji odgovoriti.

4.1. Istraživanja u Hrvatskoj

Hrabri telefon i Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba su 2004. godine proveli istraživanje u Hrvatskoj vezano uz tematiku nasilja putem suvremenih tehnologija među učenicima osnovne škole, u istraživanju je sudjelovalo 2 650 učenika. Rezultati istraživanja su pokazali kako se 90% djece iz uzorka koristi računalom, a Internetom se koristi 16% djece. Većina ispitanih djece su bez nadzora dok se služi Internetom (56%), dok se trećina djece (33%) nije nikome povjerala da je dobila poruke neprimjerenog sadržaja, a ona djeca koja jesu su to najčešće povjerala prijateljima, roditeljima ili nekoj drugoj odrasloj osobi. Također, utvrdili su kako se bez nadzora i prisutnosti odraslih 49% djece služi Internetom, dok 46% djece navodi da su roditelji ponekad prisutni. Neprimjerene i uznemirujuće poruke mobitelom primilo je 16% ispitanika, poruke pornografskog sadržaja primilo je 10% sudionika, dok je 23% navelo da su slikali ili snimali mobitelom nasilno ponašanje vršnjaka (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013).

Hodak Kodžoman, Velki, Cakić (2013) su proveli istraživanje na učenicima mlađe osnovnoškolske dobi kako bi ispitali koliko se koriste Internetom i mobitelom, te kako bi upoznali njihove navike pri upotrebi suvremenih tehnologija i spoznajama o izloženosti potencijalnim opasnostima koje one sadržavaju. U istraživanju je sudjelovalo 27 učenika četvrtih razreda osnovne škole i korišten je polustrukturirani intervju. Unatoč manjem broju ispitanika ovo istraživanje je relevantno za ovaj rad iz razloga što koristi metodu polustrukturiranog intervjua što je korisno za usporedbu rezultata ovog istraživanja koje je provedeno putem metode ankete i metode polustrukturiranog intervjua. Istraživanje je pokazalo kako 48,1% djece provede više od sat vremena dnevno u uporabi računala, te njih 92,6% koristi mobitel svaki dan. Također, istraživanje je pokazalo kako većina sudionika koristi društvene mreže, posebice Facebook (88%), ostali se koriste forumima i blogovima ali u manjoj mjeri. Pokazalo se kako je većina sudionika upoznata s međusobnim vrijeđanjem

druge djece na Internetu te je najveći broj sudionika svjedočio izgovaranju prostačkih riječi, potom uvredama, prijetnjama tučom i svađama preko Interneta. Također, većina ih je dobila ili vidjela poruke i slike seksualnog karaktera dok su bili na Internetu. U polovini slučaja (56%) djeca nisu nikome povjerila o doživljenim neugodnostima, ostali su najčešće povjerali roditeljima, prijatelju ili drugoj odrasloj osobi (npr. učiteljici).

Nadalje, Vejmelka, Strabić, Jazvo (2016) su proveli svoje istraživanje među 352 srednjoškolca u devet škola u Hrvatskoj, a istraživanje se temeljilo na metodi anketiranja. Pokazalo se kako mladi najčešće provode vrijeme na društvenim mrežama, u slušanju glazbe, koristeći se instant porukama, gledanju filmova i video zapisa, a najčešće provode u prosjeku od 2 do 3 sata dnevno na Internetu. Rezultati istraživanja pokazuju kako slanje instant poruka je povezano s češćim sudjelovanjem u virtualnom nasilju, a veća upotreba društvenih mreža je povezana s češćim doživljavanjem nasilja na Internetu. Također, pokazuje se kako su određene aktivnosti na Internetu povezane s pojavom virtualnog nasilja što potvrđuje teoriju rutinskih aktivnosti. Dakle, rezultati istraživanja provedenog na hrvatskim srednjoškolcima ukazuju na povezanost količine vremena provedenog u razmjeni instant poruka i češćim provođenjem virtualnog nasilja, ispitanici su češće koristili aplikacije za instant poruke nego društvene mreže pri nasilnom postupanju. Također, pokazalo se kako pretraživanje sadržaja za odrasle, gledanje filmova, slušanje glazbe, *online* kupovina, kockanje i nagradne igre koreliraju s češćim počinjavanjem virtualnog nasilja (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016).

Buljan Flander, Dugić, Handabaka (2015) su proveli istraživanje koje se također bavilo temom doživljavanja i činjenja virtualnog nasilja, a u istraživanju je sudjelovalo 208 srednjoškolaca te je korištena metoda anketiranja. Rezultati istraživanja su pokazali kako je najviše ispitanika primilo poruke ili komentare uvredljivog karaktera (40%), potom da je netko širio laži o njima (27%) i da su drugi govorili ružno o njima (24,1%). Zatim, najviše ispitanika je izjavilo kako najčešće šalje uvredljive poruke ili komentare (21,6%) i objavljuju informacije s ciljem ismijavanja drugih (8,7%). S obzirom na ukupan broj ispitanika koji su sudjelovali u ovom istraživanju (N=208), pokazalo se kako je 55,3% učenika doživjelo, a 30,3% počinilo virtualno nasilje. Češćim žrtvama virtualnog nasilja su se pokazale djevojčice, djeca koja su slabijeg školskog uspjeha, koji imaju niže samopoštovanja i koje roditelji češće kontroliraju. Također, pokazalo se kako oni koji češće koriste Internet i čiji roditelji imaju viši stupanj kontrole ujedno češće čine virtualno nasilje. Utvrdilo se i kako ona djeca koja su češće žrtve virtualnog nasilja ujedno su i češći virtualni zlostavljači što predstavlja značajnu razliku u odnosu na „tradicionalno“ zlostavljanje (Buljan Flander, Dugić, Handabaka, 2015).

Nadalje, Đuraković, Šincek, Tomašić Humer (2014) su proveli istraživanje među 249 srednjoškolaca te su koristili metodu anketiranja. Utvrdili su kako 24,9% mladih u jednom trenutku doživjelo virtualno nasilje, a 27,7% je počinilo virtualno nasilje. Najviše ispitanika je sudjelovalo u ogovaranju i ismijavanju drugih putem Interneta, a najmanje je bilo onih koji su hakirali tuđe *online* stranice. Istraživanja pokazuju kako djevojke češće koriste opciju anonimnosti, odnosno češće otkrivaju povjerljive informacije o sebi preko Interneta. Također, pokazuje se da su virtualni nasilnici češće osobe koje žrtva poznaje iz svakodnevnog života (Đuraković, Šincek, Tomašić Humer, 2014).

Virtualno nasilje je postalo izrazito rašireno u Hrvatskoj u zadnjih nekoliko godina, te autorica Ciboci (2014) ističe kako su jedne od najzastupljenijih oblika nasilja upravo grupe mržnje na društvenim mrežama. Dakle, mogu se istaknuti nekoliko slučajeva osnivanja grupa mržnje na Facebooku koje su podrazumijevale vrijeđanje i omalovažavanje drugih učenika, nastavnika ili vršnjaka. Primjerice, poznatiji slučaj je osnivanje Facebook grupe u kojoj se objavljuju slike maloljetnica i nazivaju ih se pogrđnim imenima. Autorica navodi kako se sve češće javljaju slučajevi u kojima se objavljuju i video zapisi u kojima se zlostavlja određenog učenika te ih se objavljuje i dijeli po društvenim mrežama.

Naposljetku, iz predstavljenih rezultata stranih i domaćih istraživanja je vidljivo kako je virtualno nasilje prilično prisutno među mladima. Prema tome, svako istraživanje ove teme je relevantno te rezultati ovakvih istraživanja često pomažu u boljem razumijevanju virtualne komunikacije među mladima koja je postala sastavnim djelom odgoja djece i mladih. Također, rezultati istraživanja o virtualnom nasilju pridonose razvoju preventivnih programa koji su važni u sprečavanju nasilja te štite djecu i mlade od opasnosti i neprimjerenih sadržaja na Internetu. Vodeći se provedenim istraživanjima postavljeni su ciljevi i zadaci ovog rada koji su predstavljeni u daljnjem tekstu.

5. Metodologija istraživanja

5.1. Problem istraživanja

Problem ovog istraživanja su informiranost, čestine i najčešće vrste virtualnog nasilja među mladima, prijavljivanje virtualnog nasilja od strane mladih, načini reagiranja stručnih službi u školama na virtualno nasilje među mladima te provođenje preventivnih programa u školama.

5.2. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je utvrditi postojanje virtualnog nasilja među mladima i reakciju stručne službe u školi na virtualno nasilje.

5.3. Zadaci istraživanja

S obzirom na prethodno navedeni problem i cilj istraživanja zadatci su:

1. Anketiranjem učenika utvrditi informiranost i razumijevanje učenika o tematici i vrstama virtualnog nasilja među mladima.
2. Ispitati učenike o čestinama doticaja s virtualnim nasiljem i zastupljenosti određenog oblika virtualnog nasilja.
3. Temeljem anketnog ispitivanja učenika te razgovora s pedagogima utvrditi koliko često mladi prijavljuju virtualno nasilje te kome ga najčešće prijavljuju.
4. Temeljem učeničkih odgovora te razgovora s pedagogom utvrditi kakve su reakcije stručne službe unutar škole na prijavljeno virtualno nasilje te postoje li posljedice za virtualnog zlostavljača.
5. Putem ispitivanja učenika te razgovora s pedagogom utvrditi kakvi su preventivni koraci poduzeti vezani uz informiranje mladih o virtualnom nasilju i opasnostima Interneta;

te utvrditi postoje li moguće razlike između ispitanih učenika praćenjem nezavisnih varijabli: spol, stupanj školovanja, školski uspjeh iskazan kroz prosjek ocjena na kraju prethodne školske godine i čestine korištenja Interneta.

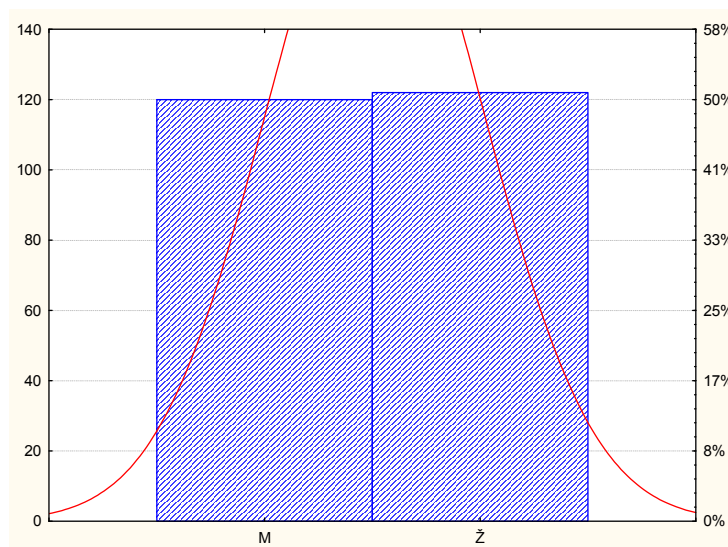
5.4. Metode i instrumenti prikupljanja podataka

U ovom istraživanju su se koristile metode anketiranja i polustrukturiranog intervjuiranja. Metoda anketiranja se koristila za učenike osnovnih i srednjih škola, a metoda polustrukturiranog intervjuiranja za pedagoge u osnovnim i srednjim školama. Anketa (Prilog 1) se sastojala od zatvorenog i otvorenog tipa pitanja te je sadržavala pitanja koja se odnose na spol, stupanj školovanja, prosjek ocjena, čestinu korištenja Interneta, informiranost i razumijevanje o tematici i vrstama virtualnog nasilja među mladima, učestalost doticaja s virtualnim nasiljem i zastupljenost određenog oblika virtualnog nasilja. Pitanje koje se odnosilo na informiranost ispitanika o vrstama virtualnog nasilja (Prilog 1, anketno pitanje broj 6) je preuzeto i prilagođeno iz istraživanja Buljan Flander, Dugić, i Handabaka (2015), na način da su vrste virtualnog nasilja objašnjene jednostavnijim rječnikom radi boljeg razumijevanja učenika. Pitanja koja su se odnosila na učestalost doticaja s virtualnim nasiljem (Prilog 1, anketna pitanja broj 10,11 i 12) su preuzeta iz istraživanja Dilmac (2009). Nadalje, pitanja koja su se odnosila na zastupljenost određenog oblika virtualnog nasilja među mladima (Prilog 1, anketna pitanja broj 13 i 14) su preuzeta i prilagođena iz Skale doživljavanja i činjenja virtualnog nasilja (Cetin, Yaman, Peker, 2011). Prilagođene su na način da su određeni elementi skala pojednostavljeni radi boljeg razumijevanja učenika te su dijelovi skale izbačeni iz razloga što nisu odgovarali temi ovog istraživanja. Izbačeni dijelovi se odnose na činjenje virtualnog nasilja odnosno na virtualne zlostavljače. Nadalje, pitanja koja su se koristila u anketi, ali i u polustrukturiranom intervjuu (Prilog 2), odnosila su se na učestalost i način prijavljivanja virtualnog nasilja stručnoj službi ili drugim odraslim osobama, reakcije stručne službe na prijavljeno virtualno nasilje, potencijalne posljedice za virtualnog zlostavljača te postoje li preventivni programi vezani za virtualno nasilje u školama. Jedno od pitanja koje se odnosilo na način prijavljivanja virtualnog nasilja (Prilog 1, anketno pitanje broj 17) djelomično je preuzeto iz istraživanja Burnham i Wright (2012), preuzeo se dio koji se odnosio na to kome se ispitanici obraćaju u slučaju doživljenog virtualnog nasilja.

5.5. Ispitanici

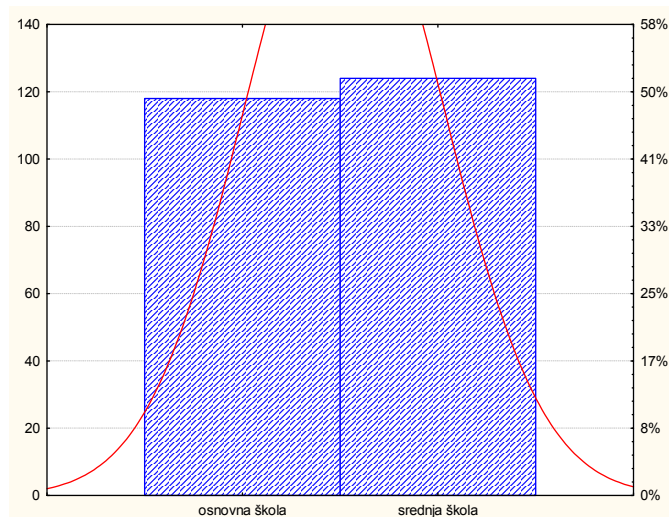
Ovo istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku ispitanika koji je obuhvatio učenike i pedagoge u osnovnim i srednjim školama u Zadru. Istraživanje je provedeno u šest škola (tri osnovne škole i tri srednje škole). U osnovnim školama anketa je provedena među učenicima 5. i 6. razreda, a u srednjim školama među učenicima 1. i 2. razreda srednje škole. Također, proveden je polustrukturirani intervju među šest pedagoga u osnovnim i srednjim školama. Ukupno je ispitano 242 učenika i šest pedagoga u tri osnovne škole i tri srednje škole.

Temeljem praćenja nezavisnih varijabli (spol, stupanj školovanja, prosjek ocjena na kraju prošle školske godine i čestina korištenja Interneta) došlo se do sljedećih rezultata:

Grafikon 1. Raspodjela ispitanika prema spolu

U Grafikonu 1. može se vidjeti raspodjela ispitanika prema spolu koji pokazuje normalnu distribuciju. Od ukupno 242 ispitanika bilo je 120 (49,58%) ispitanika i 122 (50,41%) ispitanice.

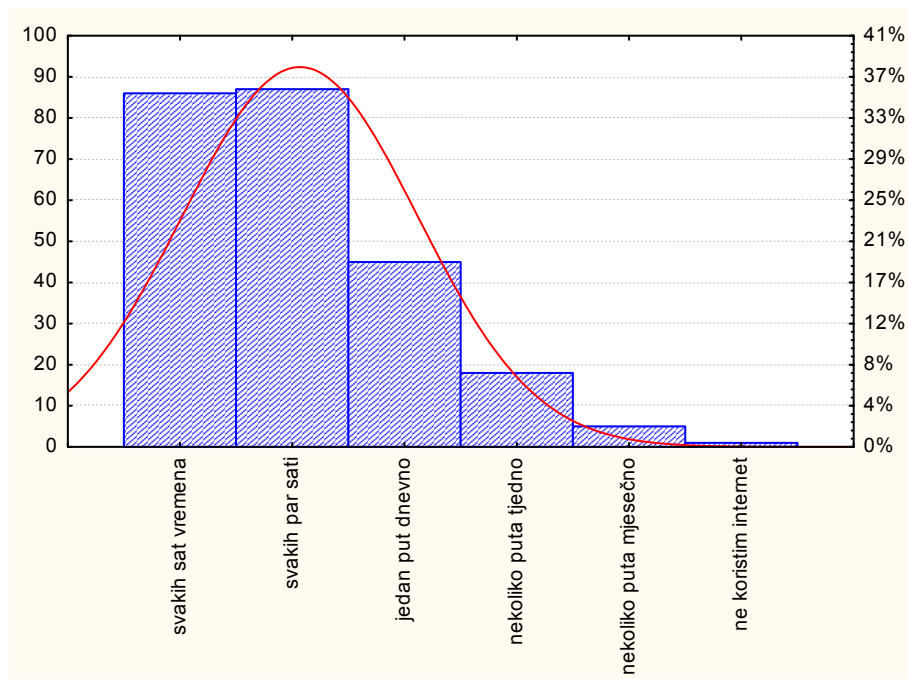
Grafikon 2. Raspodjela ispitanika prema stupnju školovanja

Grafikon 2. prikazuje raspodjelu ispitanika prema stupnju školovanja te čini normalnu distribuciju. Od ukupno 242 ispitanika, ispitanika iz osnovne škole je bilo 118 (48,76%) ispitanika, a ispitanika iz srednje škole 124 (51,23%).

Tablica 1. Raspodjela ispitanika prema školskom uspjehu

Školski uspjeh	f	%
Nedovoljan (1)	3	1,24
Dovoljan (2)	0	0
Dobar (3)	22	9,09
Vrlo dobar (4)	99	40,91
Odličan (5)	118	48,76

U Tablici 1. se nalazi prikaz raspodjele rezultata prema školskom uspjehu učenika s kraja prošle školske godine. Većina učenika je navela kako su na kraju prošle školske godine imali odličan uspjeh 118 (48,76%), a najmanje je bilo onih koji su imali dovoljan (0) i nedovoljan školski uspjeh, svega 3 (1,24%) ispitanika. Dobiveni rezultat ne ukazuje na normalnu distribuciju rezultata, nego se ističe veliki broj učenika s vrlo dobrim i odličnim uspjehom. Mogući razlozi za to su neiskrenost učenika u odgovaranju u anketnom upitniku, potom veliki broj odličnih ocjena koji nastavnici dijele pod pritiskom roditelja ili učenika. Također, u obzir treba uzeti to da su ispitanici bili djelomično osnovnoškolci i gimnazijalci što može potencijalno objasniti visoki postotak odličnog školskog uspjeha. No, dobiveni rezultati predstavljaju iznenađenje s obzirom na očekivanu normalnu distribuciju prema kojoj bi najveći broj ispitanika imao prosječan školski uspjeh.

Grafikon 3. Raspodjela ispitanika prema čestini korištenja Interneta

U Grafikonu 3. može se vidjeti raspodjela ispitanika prema čestini korištenja Interneta. Grafikon pokazuje normalnu distribuciju podataka. Najviše je bilo onih koji Internet koriste svakih par sati 87 (35,95%), zatim onih koji ga koriste svakih sat vremena 86 (35,53%), potom onih koji Internet koriste jednom dnevno 45 (18,59%). Najmanje ispitanika je odgovorilo kako Internet koriste samo nekoliko puta tjedno 18 (7,43%), nekoliko puta mjesečno 5 (2,1%) i koji ne koriste Internet 1 (0,41%). Dobiveni rezultati su u skladu s očekivanjima pošto je Internet postao sastavnim djelom života mladih, koji većinu svojeg slobodnog vremena provode u „surfanju“. Često ga koriste i u obrazovne svrhe te komuniciraju sa svojim školskim kolegama ili nastavnicima stoga je korištenje Interneta postalo neizbježno za mlađe generacije (Hodak Kodžoman, Velki, Cakić, 2013). Dobiveni rezultati se poklapaju s prethodno provedenim istraživanjima virtualnog nasilja u Hrvatskoj. Primjerice, Vejmelka, Strabić, Jazvo (2016) navode kako na temelju podataka njihovog istraživanja proizlazi da mladi većinom koriste Internet svakih 1-2 sata što je u skladu s dobivenim rezultatima ovog istraživanja.

5.6. Vrijeme i mjesto prikupljanja podataka

Ovo istraživanje je provedeno tijekom drugog polugodišta školske 2016./2017. godine u šest (tri osnovne i tri srednje) škola na području grada Zadra, a podaci su prikupljeni tijekom mjeseca svibnja 2017. godine. Tri osnovne škole u kojima je istraživanje provedeno su: OŠ Zadarski Otoci, OŠ Stanovi i OŠ Petra Preradovića. U svakoj osnovnoj školi je ispitano dva razreda, a to su 5. i 6. razredi. Također istraživanje je provedeno u tri srednje škole: SŠ Jurja Barakovića, Pomorska srednja škola i Ekonomsko birotehnička i trgovačka škola u Zadru. Također, ispitano je dva razreda u svakoj školi, a to su 1. i 2. razredi. Također, u istim školama se razgovaralo s šest pedagoga.

5.7. Obrada podataka

Obrada podataka je izvršena kroz program StatSoft Statistica 8. Provedene su deskriptivne analize koje su uključivale frekvencije i postotke, a za prikazivanje utjecaja nezavisnih varijabli korišteni su postupci hi-kvadrat testa i t-testa za nezavisne uzorke. Podaci koji su se pokazali statistički značajnima i relevantnima su prikazani u obliku tablica i grafikona.

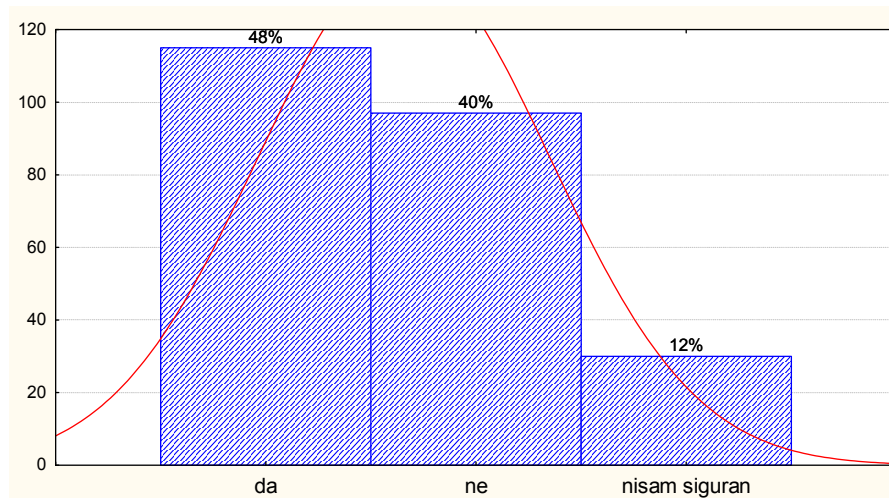
6. Analiza i interpretacija podataka

Na temelju prethodno postavljenih zadataka, analizirali su se i interpretirali prikupljeni podaci. Rezultati su prikazani i interpretirani u daljnjem tekstu.

6.1. Informiranost učenika o virtualnom nasilju

Jedan od zadataka ovog istraživanja se odnosio na informiranost i razumijevanje učenika o tematici i vrstama virtualnog nasilja među mladima. Ovaj zadatak je obuhvaćao pitanja o informiranosti učenika o temi i vrstama virtualnog nasilja, potom od koga su najčešće čuli o toj temi te, prema njihovom mišljenju, na kojem se *online* servisu najčešće događa virtualno nasilje (Prilog 1, anketna pitanja broj 5,6,7,8).

Dakle, prvi zadatak je obuhvaćao pitanja kojima je bila namjena ispitati koliko su učenici uopće informirani o temi virtualnog nasilja, što je bilo važno utvrditi prije ispitivanja čestine virtualnog nasilja među mladima i njihovog osobnog doživljaja ili iskustva. U daljnjem tekstu su prikazani navedeni podaci.

Grafikon 4. Informiranost o temi virtualnog nasilja

Grafikon 4. prikazuje kako se od 242 ispitanika, njih 115 (48%) susrelo s temom/pojmom virtualnog nasilja, 97 (40%) ispitanika se nije susrelo s tom temom, a 30 (12%) nije sigurno. Očekivalo se kako će veći broj ispitanika biti upoznat s temom virtualnog nasilja, upravo zbog njene aktualnosti među učenicima osnovne i srednje škole. No, moguće je kako ispitanici nisu upoznati s pojmom virtualnog nasilja iako su upoznati s njegovim značenjem što se može iščitati iz njihovih odgovora u ostatku upitnika. Moguće da im je

pojam virtualnog nasilja predstavljen kao elektroničko nasilje ili nasilje preko Interneta dok se u ovom upitniku koristio pojam virtualnog nasilja.

S obzirom na praćene nezavisne varijable, jedino se utjecaj stupanja školovanja pokazao statistički značajnim. Kako bi se ispitala statistička značajnost korišten je hi-kvadrat test. Pokazalo se kako su ispitanici iz srednje škole 69 (55,65%) češće čuli za temu ili pojam virtualnog nasilja nego ispitanici iz osnovne škole koji češće odgovaraju kako nisu čuli za virtualno nasilje 49 (41,53%) ili nisu sigurni da znaju što je virtualno nasilje 23 (19,49%), pri čemu je $\chi^2=13$, a $p<0,001$. Moguće je kako ispitanici iz srednje škole imaju češći pristup Internetu odnosno provode više vremena u virtualnom svijetu nego ispitanici iz osnovne škole. Prema tome, češće su čuli za pojam virtualnog nasilja pošto je ono i prisutno na Internetu. Također, moguće je da mlađim ispitanicima roditelji više kontroliraju uporabu Interneta ili mobitela preko kojih češće mogu čuti o temi virtualnog nasilja.

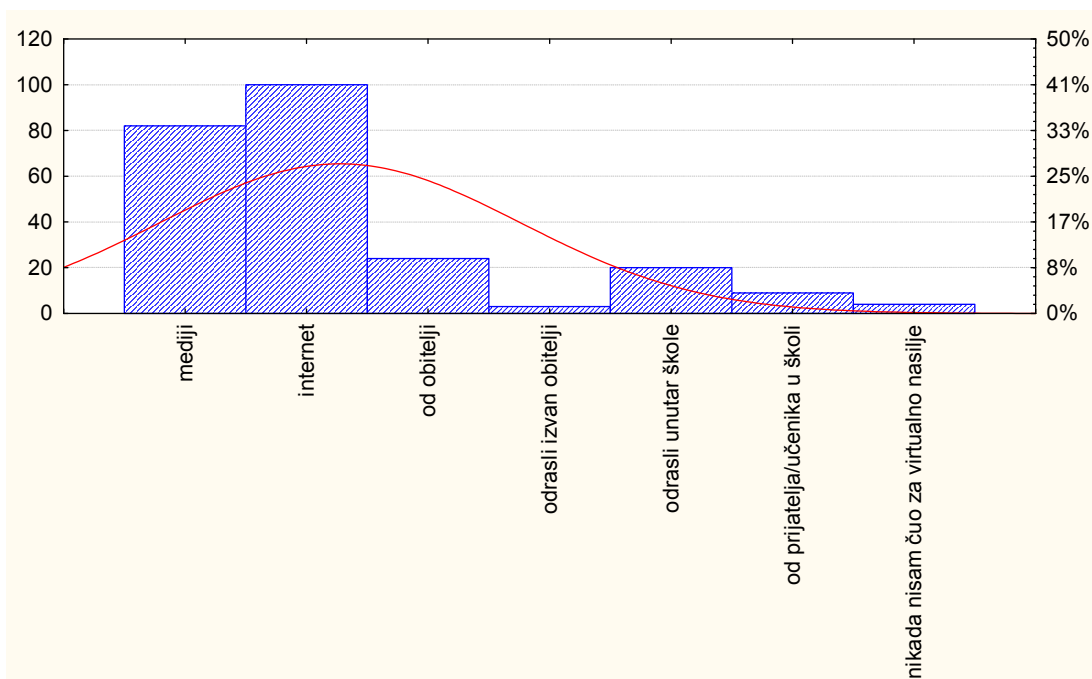
Tablica 2. Informiranost o vrstama virtualnog nasilja

	f	%
Iskazivanje ljutnje	182	75,21
Uznemiravanje putem Interneta	172	71,01
Lažno prikazivanje	156	64,46
Uhođenje putem Interneta	129	53,1
Izdvajanje	123	50,82
Izdaja i prevara	117	48,34
Klevetanje	110	45,45
Nisam čuo ni za jednu vrstu virtualnog nasilja	11	4,54

Tablica 2. prikazuje koliko su ispitanici informirani o pojedinim vrstama virtualnog nasilja. Ispitanici su odgovorili kako su najčešće čuli za iskazivanje ljutnje (slanje zlobnih komentara ili poruka drugoj osobi), njih 182 (75,21%), a najmanje njih je čulo za klevetanje (slanje ili objavljivanje materijala o osobi koji sadrže privatne ili neugodne informacije) 110 (45,45%) te je tek 11 ispitanika (4,54%) odgovorilo kako nije čulo ni za jednu vrstu virtualnog nasilja. Zanimljivo je usporediti odgovore iz prethodnog i ovog pitanja gdje je primjetno kako i oni ispitanici koji su prvotno odgovorili kako se nisu susreli s temom virtualnog nasilja, u ovom pitanju pokazuju poznavanje određenih vrsta virtualnog nasilja. Dobiveni rezultati se mogu interpretirati na način da je ispitanicima sam pojam virtualnog nasilja manje poznat. Međutim, vrste virtualnog nasilja su bile detaljno objašnjene i potkrijepljene primjerima (npr. krađa Facebook profila) te su ispitanicima na taj način

ponuđeni odgovori bili bliži i razumljiviji. Iz dobivenih odgovora se može primijetiti kako je slanje zlobnih ili neprimjerenih tekstualnih poruka čest oblik virtualnog nasilja među mladima. Razlog tome se može potencijalno pronaći u činjenici da su aplikacije za instant poruke jedan od najpopularnijih načina komuniciranja među mladima, stoga dobiveni rezultati ne iznenađuju. Iz ukupnog broja ispitanika (N=242) vidljivo je da su ispitanici upoznati s većinom tipova virtualnog nasilja što govori u prilog činjenici da su mladi poprilično informirani o temi virtualnog nasilja. Virtualno nasilje je česta pojava na Internetu te su mu mladi mogli svjedočiti čak i ako nisu sami bili žrtvom.

Grafikon 5. Izvori informacija o virtualnom nasilju

Grafikon 5. pokazuje koji su najčešći izvori informiranja o temi virtualnog nasilja. Rezultati pokazuju kako je najviše ispitanika čulo ili pročitao o temi virtualnog nasilja na Internetu 100 (41%) ili od medija (novine, radio, TV) 82 (34%). Najmanji broj ispitanika je odgovorio da nikada nije čuo za virtualno nasilje 4 (1,65%) ili od prijatelja/učenika u školi 9 (3,71%). Može se pretpostaviti kako mladi danas većinu informacija dobivaju putem Interneta i medija. Također, moguće je kako virtualnom nasilju najčešće imaju priliku svjedočiti ili iskusiti ga putem Interneta, stoga dobiveni rezultati ne iznenađuju. Zanimljivo je izdvojiti mali postotak ispitanika koji su naveli kako najčešće čuju o temi virtualnog nasilja od obitelji 24 (9,91%) i od odraslih unutar škole 20 (8,26%). Ovi rezultati ukazuju na potencijalan problem nedovoljne informiranosti mladih o temi virtualnog nasilja od odraslih osoba koje bi za to trebale biti zadužene. Odrasle osobe u obitelji i u školi su dužni preventivno djelovati i

upoznati mlade s situacijama nasilja te kako ih riješiti. Također, često je problem u tom što roditelji ili druge odrasle osobe kojima su mladi okruženi nisu dovoljno upoznati s načinom funkcioniranja elektroničkih medija. Mladi često ne razgovaraju sa svojim roditeljima o sadržajima koje koriste ili s kojima se susreću na Internetu. Primjerice, pokazalo se kako preko 40% srednjoškolaca navodi da njihovi roditelji nisu upoznati s sadržajima koje pronalaze na Internetu te čak 1/5 mladih nikada ne razgovara s roditeljima o tome (Vrkić Dimić, Petani, Tolić, 2012). S obzirom na nezavisne varijable ne pokazuje se statistička značajna razlika između ispitanika. Prema tome, može se zaključiti kako ni spol, stupanj školovanja, školski uspjeh i čestina korištenja Interneta ne pokazuju razlike u odgovorima ispitanika te se elektronički mediji izdvajaju kao primaran izvor informacija o temi virtualnog nasilja kod većine ispitanika.

Tablica 3. Najčešći *online* servis preko kojeg se događa virtualno nasilje

	f	%
Facebook, Instagram, Snapchat i ostale društvene mreže	219	90,49
Instant poruke	113	46,69
Web stranice ili blogovi	36	18,87
Forumi ili chat	27	11,15
E-mail	16	6,61
Ostalo	16	6,61

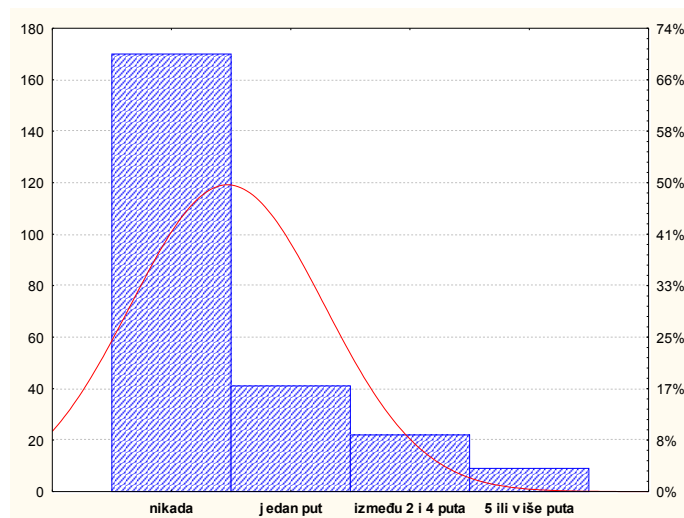
U Tablici 3. se nalazi prikaz rezultata iz pitanja: „Prema tvom mišljenju, preko kojeg *online* servisa se najčešće događa virtualno nasilje?“ (Prilog 1, anketno pitanje broj osam). Najveći broj ispitanika je odgovorio kako smatra da se virtualno nasilje najčešće događa preko društvenih mreža 219 (90,49%), a najmanji broj ispitanika je odgovorio preko elektroničke pošte 16 (6,61%) i ostalo 16 (6,61%). Dobiveni rezultati su u skladu s očekivanjima s obzirom da su društvene mreže jedan od najpopularnijih *online* servisa na kojima mladi provode većinu vremena. Društvene mreže i instant poruke su postale osnovnim izvorom komunikacije za većinu mladih, preko njih im se odvija većina aktivnosti izvan škole te ih koriste za različite namjene (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2016). Prema tome, za očekivati je kako će one biti i najčešći *online* servis preko kojeg se virtualno nasilje odvija. S obzirom na nezavisne varijable ne pokazuju se statistički značajne razlike. Prema tome, može se

zaključiti kako praćene nezavisne varijable spola, stupnja školovanja, školskog uspjeha i ćestine korištenja Interneta nemaju utjecaja na odgovore ispitanika.

6.2. Ućestalost virtualnog nasilja meću mladima

Drugi zadatak ovog istraživanja je bio usmjeren na ispitivanje ućestalosti doticaja mladih s virtualnim nasiljem i zastupljenosti određenog oblika virtualnog nasilja. Ovaj zadatak je obuhvaćao pitanja o vlastitom iskustvu s virtualnim nasiljem, odnosno koliko ćesto su sudjelovali, bili ųrtvom ili svjedoćili takvom obliku nasilja (Prilog 1, anketna pitanja broj 10,11,12) Također, drugi dio zadatka koji se odnosio na zastupljenost određenog oblika virtualnog nasilja je obuhvaćao pitanja s ponuđenim vrstama virtualnog nasilja te jedno opisno pitanje koje je traćilo opisivanje doživljene situacije (Prilog 1, anketna pitanja broj 13,14,16).

Dakle, prvi dio zadatka je obuhvaćao kratka pitanja o ućestalosti doživljenog virtualnog nasilja, odnosno koliko ćesto su oni osobno bili ųrtva, nasilnik ili svjedok. U daljnjem tekstu će se prikazati najvaćniji rezultati.

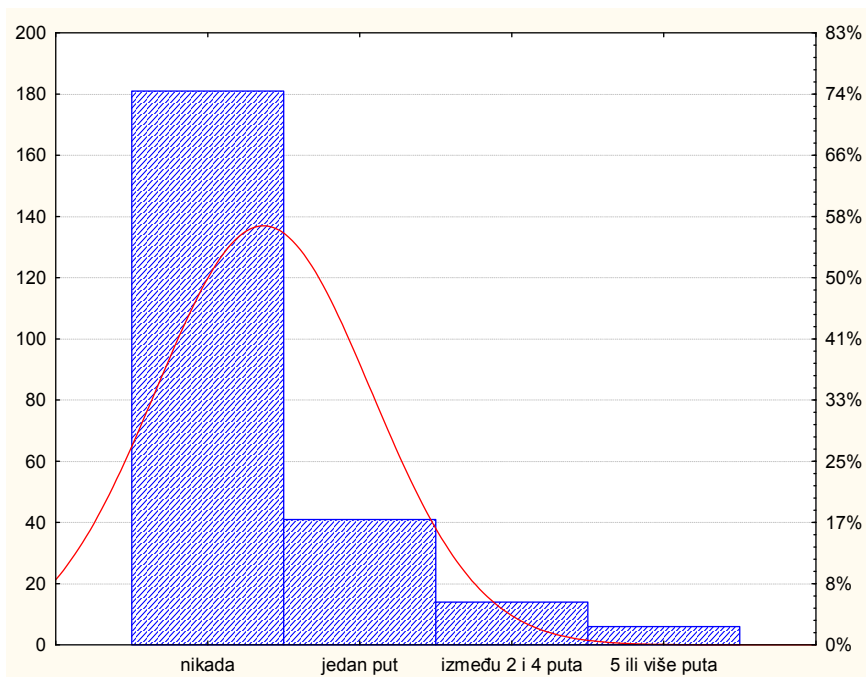

Grafikon 6. Ukljućenost u virtualno nasilje

Grafikon 6. pokazuje kako je većina ispitanika odgovorila da nikada 170 (70,24%) nisu bili ukljućeni u virtualno nasilje, potom je najviše bilo onih koji su odgovorili jedan put 41 (16,9%), zatim između 2 i 4 puta 22 (9,09%), a najmanje je bilo onih koji su bili ukljućeni u virtualno nasilje 5 ili više puta, njih 9 (3,71%). Unatoć tome ųto je većina odgovorila kako nikada nije bila ukljućena u virtualno nasilje (70,24%), zabrinjavajući je broj onih koji su odgovorili kako su barem jednom ili više puta (29,76%) sudjelovali u virtualnom nasilju, ųto

je gotovo 1/3 ispitanih učenika. Dobiveni rezultati su u skladu s prethodno provedenim istraživanjima virtualnog nasilja u Hrvatskoj, tako Buljan Flander, Dugić, Handabaka (2015) navode kako je 30,3% mladih počinilo virtualno nasilje u jednom trenutku. Prema tome, uočava se povećana prisutnost virtualnog nasilja među mladima. Može se pretpostaviti kako je virtualno nasilje prisutno među mladima upravo radi toga što omogućava određenu anonimnost te je postalo dostupno i onim učenicima koji se inače nikad ne bi uključili u „tradicionalno“ nasilje. Virtualno nasilje predstavlja način na koji učenici mogu izbaciti svoje potencijalne frustracije prema drugim učenicima, a da pritom ostanu anonimni i sigurni iza računala (Accordino, Accordino, 2011).

S obzirom na nezavisne varijable spola, prosjeka ocjena, stupnja školovanja ne pokazuju se statistički značajne razlike. No, pokazala se statistička značajnost s obzirom na nezavisnu varijablu čestine korištenja Interneta. Provedbom hi-kvadrata utvrdilo se kako oni koji koriste češće Internet (svakih sat vremena) ujedno i češće označavaju da su barem jednom ili između 2 i 4 puta bili uključeni u virtualno nasilje u odnosu na ostale skupine koje rjeđe koriste Internet, pri čemu je $\chi^2=50,46$, a $p<0,0001$. Moguće je da oni ispitanici koji provode više vremena *online* često nisu kontrolirani od strane roditelja, odnosno vrijeme provedeno na Internetu nije ograničeno niti kontrolirano pravilima (Seiler, Navarro, 2014). Prema tome, njihove *online* aktivnosti mogu uključivati i nasilje prema drugima te oni često nisu svjesni posljedica koje to nasilje nosi sa sobom pošto ih se ne sankcionira za neprimjerena ponašanja.

Grafikon 7. Žrtve virtualnog nasilja

U Grafikonu 7. može se vidjeti kako je većina ispitanika odgovorila kako nikada 181 (74,79%) nije bila žrtva virtualnog nasilja, jedan put je odgovorilo njih 41 (16,94%), između 2 i 4 puta 14 (5,78%), 5 ili više puta 6 (2,47%). Može se pretpostaviti kako je većina ispitanika odgovorila da nikada 181 (74,79%) nisu bili žrtve virtualnog nasilja zbog osjetljivosti teme istraživanja. Dakle, postoji mogućnost kako ispitanici nisu željeli otkriti tu informaciju ukoliko su i doživjeli virtualno nasilje. No, na temelju potvrđnih odgovora, odnosno onih koji su naznačili da su doživjeli virtualno nasilje jedan ili više puta 61 (26,19%) pokazuje se kako virtualnog nasilja među mladima postoji. Dobiveni rezultati se poklapaju s prethodno provedenim istraživanjima virtualnog nasilja u Hrvatskoj, primjerice Đuraković, Šincek, Tomašić Humer (2014) navode kako je 24,9% mladih u jednom trenutku doživjelo virtualno nasilje.

S obzirom na nezavisne varijable spola, stupnja školovanja, prosjeka ocjena i čestine korištenja Interneta ne pokazuju se statistički značajne razlike. Iako se nije pokazalo statistički značajnim, zanimljivo je spomenuti kako su djevojke ($M=1,34$) nešto češće označavale da su bile žrtvama virtualnog nasilja u odnosu na mladiće ($M=1,37$), pri čemu je $p>0,73$, dok su u prethodnom pitanju mladići ($M=1,55$) nešto češće označavali da su bili uključeni u virtualno zlostavljanje nego djevojke ($M=1,37$), pri čemu $p>0,09$. Druga istraživanja (npr. Dilmac 2009, Sun, Fan, Du, 2016) potvrđuju ovaj rezultat te navode kako su dječaci češće uključeni u virtualno zlostavljanje, a djevojčice su češće izložene virtualnom nasilju. No, za razliku od

navedenih istraživanja, u ovom radu se nije pokazala statistički značajna razlika između mladića i djevojaka u činjenju i doživljavanju virtualnog nasilja.

Tablica 4. Svjedoci virtualnog nasilja

	f	%
Nikada	108	44,62
Jedan put	46	19,01
Između 2 i 4 puta	45	18,59
Više od 5 puta	43	17,76
		$\chi^2=17,01, p<0,0007$
		$\chi^2=38,13, p<0,0008$

Tablica 4. pokazuje kako je većina ispitanika odgovorila kako nikada nije bila svjedokom virtualnog nasilja 108 (44,62%), zatim oni koji su jedan put bili svjedokom 46 (19,01%), potom između 2 i 4 puta 45 (18,59%) a najmanje je bilo onih koji su odgovorili 5 ili više puta 43 (17,76%). Dobiveni rezultati pokazuju kako su ispitanici češće svjedoci (55,36%) virtualnog nasilja nego što su žrtve (26,19%) ili nasilnici (29,76%). Primjerice, češće su čitali tuđe zlobne komentare ili vrijeđanja druge osobe u *online* grupama, ali nisu sudjelovali ni na koji način. Iako je povećani broj ispitanika odgovorio kako nikada 108 (44,62%) nije bio svjedokom virtualnog nasilja može se vidjeti kako je veći broj onih koji su barem jednom ili više puta 134 (55,36%) svjedočili određenoj situaciji virtualnog zlostavljanja. Može se pretpostaviti kako se ispitanici češće susreću s virtualnim nasiljem u ulozi svjedoka upravo zbog česte prisutnosti tog nasilja na Internetu. Gotovo svakodnevno je moguće svjedočiti raznim prijetnjama, neprimjerenim komentarima ili slikama na društvenim mrežama, forumima ili portalima.

S obzirom na nezavisne varijable spola i prosjeka ocjena nije se pokazala statistička značajnost, no nezavisne varijable stupnja školovanja i čestine korištenja Interneta su se pokazale statistički značajnima. Naime, pokazalo se kako ispitanici iz srednje škole navode kako su češće bili svjedoci virtualnog nasilja u odnosu na ispitanike iz osnovne škole, odnosno češće navode kako su barem jednom ili više puta bili svjedoci virtualnog nasilja nego ispitanici iz osnovne škole koji češće navode da nikada nisu bili svjedoci $\chi^2=17,01, p<0,0007$ (Tablica 4). Može se pretpostaviti kako ispitanici iz srednje škole imaju češći pristup Internetu nego ispitanici iz osnovne škole, odnosno moguće je da roditelji i odrasle osobe u njihovoj okolini manje kontroliraju sadržaje koje prikupljaju i koriste putem Interneta. Isto navode Stauffer i sur. (2012) čiji su rezultati istraživanja pokazali kako stariji učenici imaju veći

pristup Internetu i tehnologiji te ih ujedno i češće koriste. Također, navode kako zbog razlike u godinama češće se događa da stariji učenici imaju određenu slobodu u konzumiranju različitijih sadržaja nego mlađi učenici. S obzirom na njihovu dob može se pretpostaviti kako roditelji često ne prate ili ne mogu pratiti njihove sve njihove *online* aktivnosti. Nadalje, oni ispitanici koji češće koriste Internet (svakih sat vremena i svakih par sati) su i češće svjedočili virtualnom nasilju u odnosu na one koji rjeđe koriste Internet $\chi^2=38,13$, $p<0,0008$ (Tablica 4). Može se pretpostaviti kako oni ispitanici koji češće provode vrijeme na Internetu ujedno imaju i veću priliku se susresti s sadržajima koji podrazumijevaju virtualno nasilje u odnosu na ispitanike koji manje vremena provode na Internetu.

Nadalje, drugi dio zadatka se odnosio na zastupljenost određenog oblika nasilja među mladima, od ispitanika se tražilo da odaberu onu vrstu virtualnog nasilja koja se dogodila njima ili njihovim bližnjima te da procjene koja je vrsta virtualnog nasilja najčešća među mladima. Također, ovaj dio zadatka je podrazumijevao i opisno pitanje gdje se tražilo da ispitanici opišu konkretnu situaciju koju su doživjeli ili koja se dogodila njihovim prijateljima, odnosno da opišu vrstu virtualnog nasilja koju su doživjeli.

Tablica 5. Doživljena vrsta virtualnog nasilja

	f	%
Vrijeđanje putem poruka ili komentara	178	73,55
Isključivanje osobe iz <i>online</i> grupa, razgovora ili objava	109	45,04
Javno ogovaranje ili širenje tračeva putem Interneta	83	34,29
Objavljivanje neugodnih slika	67	27,68
Prijetnje putem Interneta	61	25,21
Krađa osobnih informacija i predstavljanje kao druga osoba	52	21,48
Objavljivanje neugodnih videa	37	15,28
Ostalo	14	5,78

Tablica 5. pokazuje koju su vrstu virtualnog nasilja ispitanici najčešće doživjeli osobno ili su joj svjedočili. Najveći broj ispitanika je odgovorio kako su doživjeli vrijeđanje preko poruka ili komentara 178 (73,55%), a najmanje njih je odgovorilo kako su doživjeli objavljivanje neugodnih video zapisa 37 (15,28%) i ostalo 14 (5,78%). Pod odgovor „ostalo“ bilo je moguće nadopisati vlastiti odgovor te je dio ispitanika napisao prijetnje ili psovke putem *online* igrice, dok ostali nisu napisali ništa. Dobiveni rezultati se slažu s prethodno predstavljenim rezultatima gdje se pokazalo kako je većina ispitanika najčešće upoznata s vrijeđanjem putem poruka ili komentara te se kod ovog pitanja potvrdilo da su ovu vrstu virtualnog nasilja ispitanici i najčešće doživjeli ili joj svjedočili.

Provedbom t-testa za nezavisne uzorke pokazala se statistička značajnost na nezavisnoj varijabli spola, gdje se pokazalo da su muški ispitanici češće navodili vrijeđanje putem poruka ili komentara u odnosu na ispitanice. Dobiveni rezultati se mogu potvrditi i prethodno provedenim istraživanjima u kojima se navodi kako su mladići skloniji si međusobno prijetiti putem Interneta, dok su djevojke sklonije širiti tračeve o drugima ili rugati se drugima (Ockerman, Kramer, Bruno, 2014). Rezultati su prikazani u Tablici 6.

Tablica 6. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke između vrste virtualnog nasilja i spola

	M (M)	Ž (M)	t-vrijednost	df	p
Vrijeđanje putem poruka ili komentara	1,32	1,20	2,12	240	0,03

Nadalje, pokazala se statistička značajnost između varijable doživljenog virtualnog nasilja i nezavisne varijable stupnja školovanja. Provedbom t-testa za nezavisne uzorke pokazala se statistička značajnost na varijablama: javno ogovaranje ili širenje tračeva putem Interneta i prijetnje putem Interneta. Dobiveni rezultati pokazuju kako ispitanici iz osnovne škole češće navode ogovaranje ili širenje tračeva i prijetnje putem Interneta kao vrstu nasilja koja im se dogodila ili koju su doživjeli u usporedbi sa srednjoškolcima. Može se pretpostaviti kako ispitanici iz osnovne škole češće doživljavaju one vrste virtualnog nasilja koje su nešto „blaže“ u odnosu na ostale koje su ponuđene (npr. objavljivanje neugodnih slika, krađa osobnih informacija itd.) te koje ne zahtijevaju veće informatičko znanje što odgovara njihovoj dobi. Rezultati su prikazani u Tablici 7.

Tablica 7. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke između vrste virtualnog nasilja i stupnja školovanja

	Osnovna škola (M)	Srednja škola (M)	t- vrijednost	df	P
Javno ogovaranje ili širenje tračeva	1,75	1,56	3,15	240	0,001
Prijetnje putem Interneta	1,8	1,69	2	240	0,04

Tablica 8. Najčešća vrsta virtualnog nasilja među mladima

	f	%
Vrijeđanje putem poruka ili komentara	135 (55,78)	55,78
Javno ogovaranje ili širenje tračeva putem Interneta	28 (11,57)	11,57
Objavljivanje neugodnih slika	26 (10,74)	10,74
Krađa osobnih informacija i predstavljanje kao druga osoba	19 (7,85)	7,85
Prijetnje putem Interneta	16 (6,61)	6,61
Isključivanje osobe iz <i>online</i> grupa, razgovora ili objava	13 (5,37)	5,37
Objavljivanje neugodnih videa	4 (1,65)	1,65
Ostalo	1 (0,41)	0,41

Tablica 8. prikazuje koja je najčešća vrsta virtualnog nasilja među mladima prema mišljenju ispitanika. Najčešći odgovor je bio vrijeđanje putem poruka ili komentara 135 (55,78%), a najmanje njih je odgovorilo da je to objavljivanje neugodnih video zapisa 4 (1,65%) i ostalo 1 (0,41%). Usporedbom ovog i prethodnog pitanja moguće je zaključiti da vrijeđanje putem poruka ili komentara najčešći oblik virtualnog nasilja među mladima. Ovi rezultati također potvrđuju prethodno provedena istraživanja gdje se utvrdilo kako je vrijeđanje ili slanje uvredljivih poruka i komentara (40%) najčešća vrsta virtualnog nasilja koju ispitanici navode kako su je doživjeli (Buljan Flander, Dugić, Handabaka, 2015). Zanimljivo je usporediti ostale odgovore, primjerice u prethodnom pitanju su ispitanici istakli kako često doživljavaju isključivanje iz *online* grupa, no u ovom pitanju je tek njih 13 odgovorilo kako misle da je to najčešća vrsta virtualnog nasilja. Prema tome, postoje određene razlike u odgovorima koji se tiču doživljenog virtualnog nasilja i njihovog mišljenja o tome koja je vrsta virtualnog nasilja najčešća među mladima. Može se pretpostaviti kako ispitanici nisu upotpunosti svjesni čestine događanja određenih vrsta virtualnog nasilja.

Kao što je već spomenuto, dio ovog zadatka je uključivao i jedno opisno pitanje (Prilog 1, anketno pitanje broj 16) u kojem se od ispitanika tražilo da opišu primjer konkretne situacije u kojoj su bili žrtve ili svjedoci virtualnog nasilja. Ovo pitanje je bilo postavljeno kao nadopuna prethodnim pitanjima s ciljem otkrivanja najzastupljenije vrste virtualnog nasilja među mladima.

Na temelju dobivenih opisnih odgovora moguće je zaključiti kako su mladi češće svjedoci virtualnog nasilja nego žrtve ili nasilnici. Provedeno anketno istraživanje je došlo do istih rezultata gdje se ustanovilo kako većina ispitanika navode kako su češće svjedoci virtualnog nasilja (55,36%) nego žrtve (26,19%) ili nasilnici (29,76%). Većina odgovora je opisivala situaciju u kojoj su bili njihovi prijatelji tek nekoliko njih je opisalo vlastito iskustvo

virtualnog nasilja. Moguće je kako dio ispitanika nije željelo odgovoriti na ovo opisno pitanje zbog osjetljivosti teme. Navest će se nekoliko citata vezanih uz vlastita proživljena iskustva ili iskustva drugih kojima su ispitanici svjedočili:

„Sudjelovala sam u situaciji kada je druga osoba bila žrtvom jer su se objavljivale njene neugodne slike.“

„Pa moja prijateljica se bila našla u situaciji virtualnog nasilja jer jednom mi je pokazala uvredljive poruke koje joj šalju druga djeca, a čak je i tim porukama dosta provociraju, ne sviđa mi se ponašanje te djece i objasnila sam joj da bi se to trebalo riješiti zajedno s razrednicom i roditeljima.“

„Provocirala sam prijateljicu time što sam vrijeđala jednog pjevača koji je njoj bio omiljen. Izbacila me iz grupe i preko vibera smo se svađale. A najviše smo se svađale uživo, to je trajalo punih godinu dana.“

„Nekad sam dobivao ružne komentare po slikama na *fejsu* i prijeteće poruke na viberu gdje su vrijeđali moj izgled i odjeću.“

„Kad sam bila izbačena iz grupe u kojoj je cijeli razred.“

„O jednoj curi se često pričalo loše stvari na Internetu ali ja to nisam mogla prijaviti zbog straha.“

„Učenici u školi prave lažni facebook profil o mom prijatelju tijekom sata informatike.“

Također, jedna od najčešćih vrsta virtualnog nasilja je vrijeđanje putem instant poruka (npr. Viber) i društvenih mreža, izbacivanje iz *online* grupa (razrednih grupa) i dijeljenje neprimjerenih slika učenica diljem različitih škola. Zanimljivo je spomenuti kako je određena vrsta virtualnog nasilja češće zastupljena s obzirom na određenu školu i stupanj školovanja kojeg ispitanici pohađaju. Primjerice, ispitanici iz osnovne škole su češće navodili kako je slanje i primanje uvredljivih poruka preko Vibera najčešći oblik virtualnog nasilja, dok su učenici iz srednje škole češće navodili slanje neprimjerenih slika (npr. tuđe gole slike):

„Preko vibera vrijeđali su jako uzornog učenika ali taj učenik nije to prijavio. To smo prijavili ja i moji prijatelji ali svi su šutjeli.“

„Vrijeđanje preko vibera jednog odličnog učenika koji to nije prijavio nego je trpio.“

„Prijateljici je neka nepoznata osoba slala ružne i neugodne poruke putem instant poruka a nakon nekog vremena je počela javno objavljivati stvari o njoj.“

„Objavlivanje golih fotografija i seksualnih video zapisa.“

„Jednom su stavili slike na društvene mreže od moje prijateljice i ona je bila jako tužna i ljuta.“

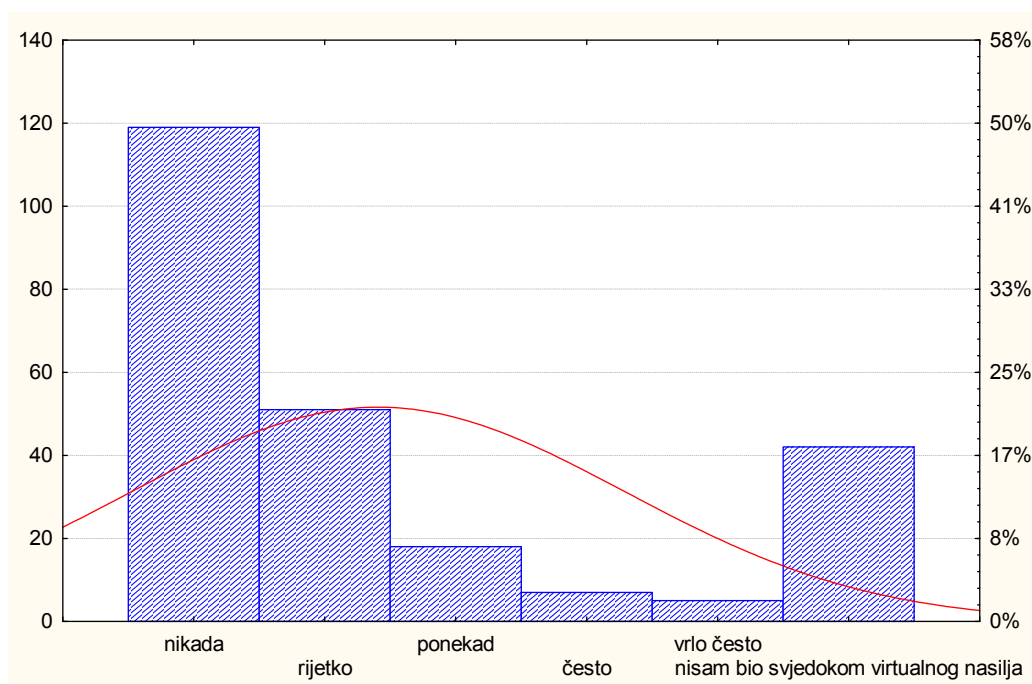
„Ogovaranje putem poruka, *fejsa*, foruma, razredne grupe, slanje golih slika, ismijavanje nekih učenica i vrijeđanje njihove odjeće.“

Može se pretpostaviti kako je zastupljenost određene vrste virtualnog nasilja prisutnija s obzirom na dob ispitanika što se djelomično pokazalo u prethodno predstavljanim rezultatima. Pokazalo se kako ispitanici iz osnovne škole navode ogovaranje i širenje tračeva kao vrstu virtualnog nasilja koju češće doživljavaju u odnosu na ispitanike iz srednje škole. Prema tome, može se pretpostaviti kako učestalost određene vrste virtualnog nasilja ovisi o dobi ispitanika što je vjerojatno povezano s njihovim preferencijama. Primjerice, slanje tuđih neprimjerenih slika je vjerojatnije za ispitanike iz srednje škole s obzirom na njihovu dob.

6.3. Prijavljivanje virtualnog nasilja

Jedan od zadataka ovog istraživanja je bio utvrditi koliko često ispitanici prijavljuju virtualno nasilje te kome ga najčešće prijavljuju. Ovaj zadatak je podrazumijevao dva pitanja koja su obuhvaćala navedenu problematiku te čiji će rezultati biti predstavljeni u daljnjem tekstu (Prilog 1, anketna pitanja broj 15 i 17). Također, treba napomenuti kako se treći, četvrti i peti zadatak ovog istraživanja odnose i na polustrukturirane intervjuje koji su provedeni sa šest pedagoga u tri osnovne i tri srednje škole. Pitanja koja su bila postavljena pedagogima u okviru ovog zadatka su se odnosila na čestinu prijavljivanja virtualnog nasilja i kome učenici najčešće prijavljuju takve slučajeve.

Dakle, prvi dio zadatka se odnosio na pitanja koja su postavljena u upitniku i koja su bila namijenjena za učenike te će biti predstavljeni u daljnjem tekstu.

Grafikon 8. Čestina prijavljivanja virtualnog nasilja

Grafikon 8. prikazuje koliko često ispitanici prijavljuju virtualno nasilje ukoliko im se ono dogodilo, najčešće su odgovorili nikad 119 (49,17%), potom rijetko 51 (21,07%), ponekad 18 (7,43%), često 7 (2,89%), vrlo često 5 (2,06%) i nikada nisam bio svjedokom virtualnog nasilja 42 (17,35%). Dobiveni rezultati pokazuju kako mladi koji su doživjeli virtualno nasilje uglavnom ne prijavljuju isto, može se pretpostaviti kako je to zbog straha da

će biti još većom metom zlostavljanja nego što su bili prije. Također, moguće je da ne doživljavaju virtualno nasilje jednako ozbiljnim kao i fizičko nasilje.

Tablica 9. Prijavljivanje virtualnog nasilja

	f	%
Nisam bio svjedokom ili žrtvom virtualnog nasilja	95	39,25
Rekao sam prijateljima	67	27,68
Ignorirao sam situaciju	56	23,14
Rekao sam roditeljima	53	21,9
Rekao sam odrasloj osobi u školi	34	14,04
Uzvratio sam istom mjerom	26	10,74

U Tablici 9. se nalaze odgovori ispitanika na pitanje: „Na koji način si reagirao kada si bio svjedokom ili žrtvom virtualnog nasilja?“ (Prilog 1, anketno pitanje broj 17). Većina ispitanika je odgovorila kako nisu bila svjedokom ili žrtvom virtualnog nasilja 95 (39,25%). No, oni koji su imali iskustva s virtualnim nasiljem su najčešće odgovorili kako su rekli prijateljima 67 (27,68%), a najmanje odgovora je bilo kako su uzvratili istom mjerom 26 (10,74%). Dobiveni rezultati upućuju na to kako se ispitanici najčešće povjeravaju svojim prijateljima što je i za očekivati s obzirom na njihovu dob. Također, još jedan od čestih odgovora je bio ignorirao sam situaciju 56 (23,14%) što ukazuje na to kako ispitanici rješavaju situaciju virtualnog nasilja na način da se povjere prijateljima ili jednostavno ignoriraju problem. Prema tome, može se primijetiti kako prijavljivanje virtualnog nasilja odraslima ili službenim osobama nije prvi izbor ispitanika kada se nađu u takvoj situaciji.

S obzirom na nezavisne varijable prosjeka ocjena i čestine korištenja Interneta ne postoje statistički značajne razlike. No, statistički značajne razlike mogu se pronaći između ispitanika i ispitanica u načinu reagiranja na situaciju virtualnog nasilja. Provedbom t-testa za nezavisne uzorke utvrdilo se kako se mladići češće obraćaju odraslim osobama u školi kada su u situaciji virtualnog nasilja, dok djevojke češće ignoriraju situaciju. Na temelju dobivenog rezultata se može pretpostaviti kako je riječ o mogućim karakternim razlikama vezanim uz razlike između mladića i djevojaka. Rezultati koji su se pokazali statistički značajnim su prikazani u Tablici 10.

Tablica 10. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke između načinu reagiranja na virtualno nasilje s obzirom na spol

	M (M)	Ž (M)	t- vrijednost	df	p
Rekao sam odrasloj osobi u školi	1,91	1,81	2,18	240	0,0009
Ignorirao sam situaciju	1,7	1,83	-2,53	240	0,02

Nadalje, pokazale su se statistički značajne razlike u načinu reagiranja na virtualno nasilje s obzirom na stupanj školovanja. Provedbom t-testa za nezavisne uzorke utvrdilo se kako ispitanici iz srednje škole statistički značajnije prijavljuju virtualno nasilje odrasloj osobi u školi u odnosu na ispitanike iz osnovne škole. Također, pokazalo se kako češće prijavljuju roditeljima virtualno nasilje u odnosu na ispitanike iz osnovne škole. Ispitanici iz osnovne škole se vjerojatno ne susreću s ozbiljnijim prijetnjama i uvredama na Internetu u odnosu na ispitanike iz srednje škole. S obzirom na njihovu dob vjerojatno postoje razlike u vrsti i ozbiljnosti virtualnog nasilja kojeg doživljavaju prema tome vjerojatnije da će se prijaviti ono nasilje koje je ozbiljnije i gdje je učenikova sigurnost ugrožena. Rezultati su prikazani u Tablici 11.

Tablica 11. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke u načinu reagiranja na virtualno nasilje s obzirom na stupanj školovanja

	Osnovna škola (M)	Srednja škola (M)	t- vrijednost	df	p
Rekao sam roditeljima	1,71	1,84	-2,56	240	0,01
Rekao sam odrasloj osobi u školi	1,81	1,9	-2,01	240	0,002

Kao što je prethodno rečeno ovaj zadatak je obuhvatio i intervjue s pedagogima koji su provedeni među osnovnim i srednjim školama. Intervjui su provedeni među šest pedagoga te se ovim zadatkom nastojalo obuhvatiti pitanja vezana uz čestinu prijavljivanja virtualnog nasilja i kome se najčešće to nasilje prijavljuje.

Većina pedagoga je navodilo kako se situacije virtualnog nasilja često događaju te da su najčešće vrste virtualnog nasilja one koje se odnose na neprimjerene tekstualne poruke,

objavljivanje neprimjerenih slika i ismijavanje preko društvenih mreža (*online* grupe). Dakle, ono što su sugovornici iskazali u intervjuima se poklapa s rezultatima provedenog anketnog istraživanja koji su prethodno predstavljani:

S1: „Prilično, neću reći svaki dan, ali često se dogodi da učenici vrše nasilje putem tih elektroničkih tehnologija, ali često mislim da mi to ne znamo jer se to događa u virtualnom svijetu u kojem škola nema utjecaja. Naročito na tim skrivenim grupama, ono što ja znam da oni svi imaju te skrivene grupe na tim aplikacijama za komunikaciju u kojima je komunikacija relativno normalna ono što ja znam i što mi roditelji kažu, ali isto tako se dogode slučajevi nasilja“

S2: „Jesmo, svake godine bar jedno. Uglavnom su to vrijeđanja, znam da su uhvatili jednu curu u đir sedmašicu koja se družila s osmašicama onda je par cura iz njenog razreda bilo onako ljubomorno, e onda je počelo vrijeđanje preko *fejsa*, o fizičkom izgledu i tako.“

S3: „Par puta su mi se učenici znali žaliti da im je netko poslao poruku na Facebook koja je bila onako dosta neugodna i ono uvredljiva, ali...to smo riješili.“

S4: „Imali smo problem ove godine. Jedna učenica se slikala onako gola i poslala je to svojoj prijateljici, a ova je prosljedila drugoj i tako je krenulo. Onda su krenula zadirkivanja i ismijavanja na društvenim mrežama. Bilo je par slika na kojima se sve vidjelo i to se brzo proširilo među njima i tako. Bilo je nekoliko situacija, ali ova je bila baš ekstremnija. Uglavnom su to vrijeđanja preko poruka i te slike što se mogu sjetiti.“

S5: „Bilo je dosta slučajeva, poticanje grupnih govora mržnje, nasilno snimanje događaja, objavljivanje neprimjerenih materijala, poruke mržnje na Facebooku i tako.“

Većina pedagoga je odgovorila kako učenici rijetko sami prijavljuju takve situacije te da informacije najčešće dođu do njih od strane roditelja ili nastavnika kod kojih su se takve situacije potencijalno događale. Roditelji najčešće prijavljuju situaciju virtualnog nasilja kada je njihovo dijete žrtva te se uglavnom obrate pedagogima ili razredniku:

S1: „Uglavnom njihovi roditelji, njihovi roditelji saznaju za to i dođu do nas...najčešće dođu kod mene.“

S2: „Najčešće roditelji, nekad nastavnici koji su ih uhvatili u nekom dopisivanju, bio je jedan slučaj na tjelesnom gdje je nastavnik uočio neku svađu i onda

se obratio razredniku i meni i to smo riješili. Bilo je to neko vrijeđanje..poruke i slično, na račun izgleda uglavnom.“

6.4. Reakcije stručne službe u školi vezane uz virtualno nasilje

Nadalje, jedan od zadataka ovog istraživanja je bio utvrditi reakcije stručne službe unutar škole na prijavljeno virtualno nasilje te kakve su posljedice za virtualne zlostavljače. Ovaj zadatak je obuhvaćao nekoliko pitanja u upitniku koja su se odnosila na to što su im najčešće savjetovali kada bi prijavili virtualno nasilje, koliko često se netko iz škole (razrednik, nastavnik, pedagog...) uključuje u rješavanje virtualnog nasilja među učenicima te postoje li kazne za virtualne zlostavljače (Prilog 1, anketna pitanja broj 18,19,20). Također, drugi dio ovog zadatka se odnosio na intervju s pedagogima koje se pitalo ista pitanja. Dakle, u prvom djelu ovog zadatka će se predstaviti odgovori ispitanika, a drugom odgovori pedagoga.

Tablica 12. Način rješavanja virtualnog nasilja

	f	%
Nikada nisam prijavio virtualno nasilje	130	53,7
Ignoriranje nasilnika	52	21,48
Prijava nasilnika policiji	40	16,52
Prijava nasilnika školi	38	15,7
Brisanje sadržaja	22	9,09
Samo su razgovarali samnom	19	7,85
Uzvratiti istom mjerom	9	3,71
Zabranili su mi korištenje računala ili Interneta	4	1,65

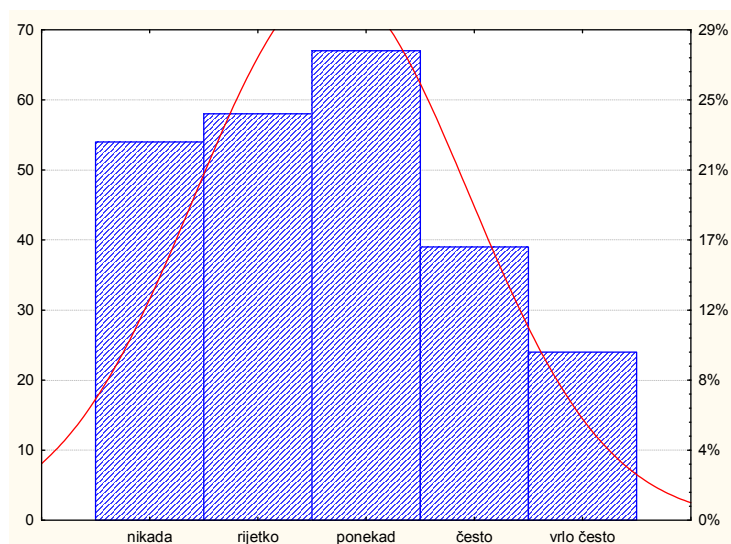
U Tablici 12. se može vidjeti kako od onih koji su prijavili virtualno nasilje je najveći broj ispitanika naveo da im je savjetovano ignoriranje nasilnika 52 (21,48%), a najmanji broj odgovora se odnosio na zabranu korištenja računala ili Interneta 4 (1,65%). Dakle, rezultati pokazuju kako su većini ispitanika savjetovali ignoriranje situacije odnosno virtualnog zlostavljača što je zapravo razočaravajući rezultat. Unatoč tome, utješno je što su prijava nasilnika policiji 40 (16,52%) i prijava nasilnika školi 38 (15,7%) među prva tri odgovora. Ignoriranje nasilnika često nije najbolji savjet iz razloga što uči mlade krivom načinu rješavanja problema u kojemu se nalaze. Bježanje od situacije umjesto suočavanje s istom uči mlade krivim vrijednostima koje bi mogli zadržati i primijeniti u situacijama kao odrasli ljudi. U slučaju virtualnog nasilja bi bilo poželjno se obratiti odgovarajućim institucijama i nadležnim osobama koje su stručne za rješavanje ovakvih problema.

S obzirom na nezavisne varijable stupnja školovanja, prosjeka ocjena i čestine korištenja Interneta se nisu pokazale statistički značajne razlike, no pokazale su se značajne razlike u spolu. Provedbom t-testa za nezavisne uzorke utvrdilo se kako postoji statistička značajnost na varijabli prijave nasilnika u školi gdje pokazalo kako je muškim ispitanicima češće savjetovano da prijave nasilnika školi nego ispitanicama. Moguće je kako djevojke općenito rjeđe prijavljuju situacije nasilja pošto se više boje nasilnika, mišljenja drugih ili im se savjetuje da ignoriraju situaciju. S druge strane, moguće je da muški ispitanici imaju manji strah od nasilnika te su spremniji prijaviti ga nadležnim osobama u školi. Slično kao u prethodno predstavljenim rezultatima, čini se kako ispitanim učenicama je češće savjetovano ignoriranje situacije ili se one same odlučuju za ignoriranje situacije. Za razliku od ispitanih učenika koji češće poduzimaju korake u rješavanju ili prijavljivanju virtualnog nasilja te im je to ujedno i češće savjetovano. Dobiveni rezultati ukazuju na potencijalan problem učenja djevojaka pogrešnim vrijednostima te bi ovaj problem bilo korisno istražiti u budućim istraživanjima. Rezultati su prikazani u Tablici 13.

Tablica 13. T-test za nezavisne uzorke između načina rješavanja virtualnog nasilja s obzirom na spol

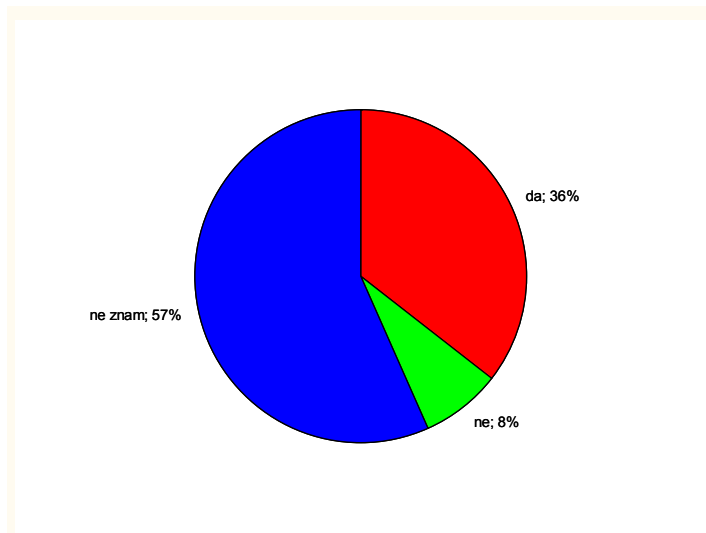
	M (M)	Ž (M)	t-vrijednost	df	p
Prijava nasilnika školi	1,9	1,78	2,43	240	0,01

Grafikon 9. Uključivanje stručne službe u rješavanje problema

U Grafikonu 9. može se vidjeti kako je većina ispitanika odgovorilo da se stručna služba ili ostali djelatnici škole ponekad 67 (27,68%) uključuju u rješavanje problema

virtualnog nasilja među učenicima. Ostali odgovori su bili rijetko 58 (23,96%), nikada 54 (22,31%), često 39 (16,11%) i vrlo često 24 (9,91%). Dobiveni rezultati upućuju na to kako se stručna služba i ostali djelatnici škole rjeđe uključuju u rješavanje takvih situacija nego što bi to bilo potrebno. Moguće je da se stručna služba i djelatnici škole uključuju u rješavanje situacija virtualnog nasilja onda kada je situacija eskalirala, dok se u manje ozbiljnim slučajevima ne uključuju ili nisu svjesni njihova postojanja. Veliki broj situacija virtualnog nasilja prođe nezapaženo te su mladi često prepušteni sami sebi u rješavanju tog problema.

Grafikon 10. Kazne za virtualne zlostavljače

Na Grafikonu 10. se može vidjeti kako je većina ispitanika odgovorila da ne zna 137 (57%) postoje li kazne za virtualne zlostavljače u njihovoj školi, dok su ostali odgovorili: da 86 (36%) i ne 19 (8%). Može se pretpostaviti kako učenici često nisu upoznati s postupcima kažnjavanja učenika koji su počinili određene neprimjerene postupke. Ovi rezultati upućuju na to da bi djelatnici škole i stručne službe trebali jasnije objasniti učenicima pravilnik o ponašanju u školi i kućni red te koje su posljedice za one koji ta pravila ne poštuju. Na taj način bi se moglo smanjiti broj slučajeva neprimjerenog ponašanja posebice kada je riječ o virtualnom nasilju. Učenici često nisu svjesni ozbiljnosti posljedica virtualnog nasilja te bi s kaznama za takvo ponašanje trebali biti svi upoznati.

Nadalje, kako je prethodno spomenuto ovaj zadatak istraživanja je obuhvaćao i pitanja upućena pedagogima o tome koji su koraci provedeni kada se prijavi virtualno nasilje, na koji način reagiraju kada čuju o nekom slučaju nasilja i kolika je uloga škole u sankcioniranju takvog neprimjerenog ponašanja.

Većina pedagoga je odgovorila kako u rješavanje problema virtualnog nasilja najčešće uključuju roditelje i razrednike te provode individualne ili grupne razgovore s učenicima koji

su se našli u toj situaciji. Ističu kako im često objašnjavaju kućni red škole, a u težim slučajevima reaguju u skladu *Pravilnikom o pedagoškim mjerama*. U *Pravilniku* se virtualno nasilje ističe kao teže neprihvatljivo ponašanje te bi se trebalo djelovati u skladu s navedenim pravilnikom (URL4). Unatoč tome što su svi pedagozi spomenuli *Pravilnik* kao opciju rješavanja problema virtualnog nasilja nijedan sugovornik nije rekao kako je ikada i proveo navedene mjere. Virtualno nasilje se najčešće rješava razgovorom s učenicima te eventualnim pozivanjem roditelja ukoliko je riječ o ozbiljnijoj situaciji:

S1: „Ja sam odmah pozvala te učenike koji su bili poznati i onda sam ih upozorila da je to ista stvar ko da se takav komentar dogodio u školi bez obzira na to što je to *online* i onda su oni odmah prestali. Onda sam vam ja tu uočila da oni razmišljaju ovako znači oni vam misle da ono što je preko Interneta da nema veze sa kućnim redom škole i pravilima ponašanja. Onda kada ja njima objasnim...nema veze što oni nisu fizički u školi da su oni obavezni, znači imaju obavezu jednog kulturnog odnosa i komunikacije sa svim svojim vršnjacima iz razreda i s prijateljima bez obzira što se to ne događa fizički u prostoru škole.“

S2: „Ja znači mogu reagirati jedino ako dobijem informaciju o tome što se događa među njima. A kada dobijem informaciju ja odmah isti tren reagiram, ja to ne propuštam, znači ne propuštam to nekakvim njihovim samostalnim inspiracijama za rješavanje. Odmah uključim odrasle u to, a to su prvenstveno razrednik i roditelj.“

S3: „To ovisi o tome koja je težina bila toga, koje su posljedice toga i tako, to je znači prema *Pravilniku o pedagoškim mjerama*, mislim da spada u teže neprihvatljivo ponašanje i onda ja njima kažem da su odgovorni za takvo ponašanje i da mogu snositi posljedice koje nisu baš male i onda vam se oni odmah povuku i smire i to se onda zaustavi. Stvar je u tome da to njima treba pojasniti oni to ne znaju, oni misle da se to nikoga ne tiče, tako vam oni to razmišljaju i treba ih educirati.“

S4: „Bilo je riječ o zadirkivanju jednog učenika i onda smo to u suradnji s jel roditeljima i razrednikom i samim učenicima rješavali, a to virtualno nasilje ako nama netko nije naznačio da to postoji ili netko nije tužio od drugih učenika ili roditelja mi tu ne možemo ništa. *Pravilnikom o pedagoškim mjerama* je to lijepo evidentirano šta koji prekršaj koju sankciju izaziva.“

S5: „To su izvanredne situacije na koje treba odmah reagirati, no to se događalo dugo vremena izvan škole i škola ne može ništa napraviti po tom pitanju. Pa, u principu škola zaprimi informaciju o tome što se događa, ali ako je to neko slobodno

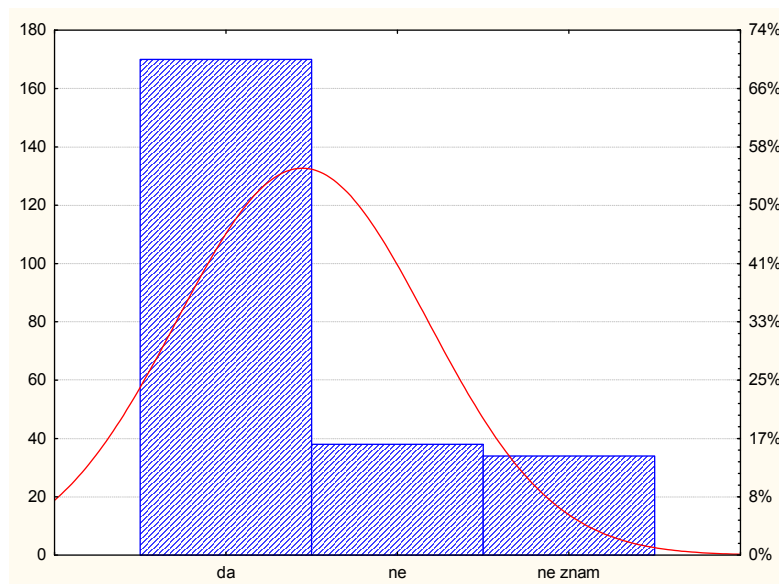
vrijeme mi na to nemamo zapravo utjecaja. Situacija se rješava razgovorom, medijacijom, pregovorima s roditeljima i upoznavanje svih strana u tom procesu s pravilima. Zapravo ono što ja znam, da roditelj može zvati policiju i tako dalje to je isto kao što se djeca potuku izvan škole, ja nisam nadležan za to. Kada se dogodi u školi djelujemo u skladu s Protokolom o pravilima ponašanja koji kaže koje sankcije i koje institucije pozvati.“

S6: „Prvo se obavi razgovor sa svima uključenima najprije s onim koje žrtva da vidimo njenu stranu priče onda zovemo druge aktere i onda ih sve sastavimo da riješe licem u lice a ne preko, a ne preko Interneta. A, ako je potrebno zovemo roditelje i kažemo kakva je situacija, a ako je to preko *fejsa* doma to čak policija može intervenirati, to mi nemamo toliko veze s tim. S obzirom na to da su učenici škole normalno da ćemo se uključiti, ali kažemo im kakvo je stanje i kakve su sankcije. Sankcije su pedagoške mjere to ovisi o kojem je postupku je riječ. Ako se to nastavi onda će biti usmeno opomenut, a ako se to nastavi onda idu daljnje mjere.“

6.5. Preventivni koraci za virtualno nasilje

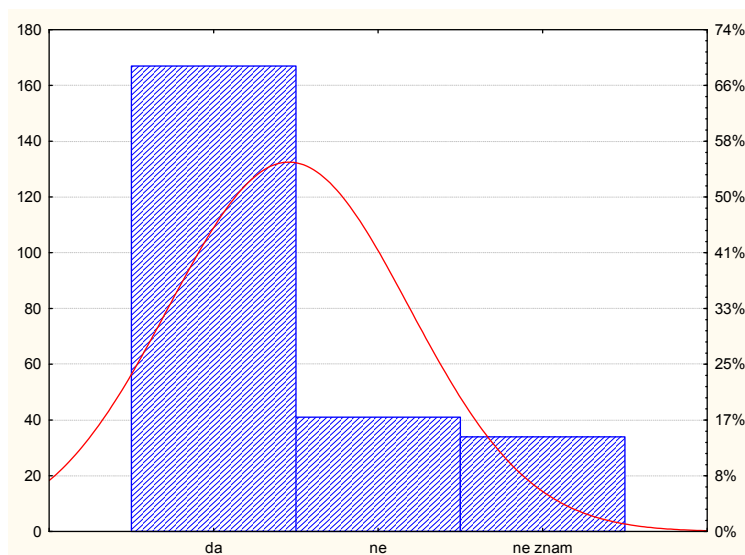
Jedan od zadataka ovog istraživanja se odnosio na utvrđivanje postojanja preventivnih koraka vezanih uz informiranje mladih o virtualnom nasilju i opasnostima Interneta. Ovaj zadatak je obuhvaćao pitanja vezana uz to razgovaraju li djelatnici škole i stručne službe s učenicima o virtualnom nasilju i opasnostima Interneta, održavaju li radionice, predavanja, rasprave ili sat razrednika o ovoj temi i tko ih najčešće održava (Prilog 1, anketno pitanje broj 21,22,23). Također, ovaj zadatak je podrazumijevao i razgovore s pedagogima o tome koliko često oni ili drugi djelatnici škole provode razgovore, radionice ili rasprave o temi virtualnog nasilja.

Dakle, prvi dio zadatka je obuhvaćao pitanja o tome razgovaraju li djelatnici škole i stručna služba s učenicima o temi virtualnog nasilja, održavaju li predavanja, radionice, rasprave ili sat razrednika o virtualnom nasilju te tko ih održava.

Grafikon 11. Razgovori o virtualnom nasilju

Grafikon 11. pokazuje kako je većina ispitanika odgovorila da djelatnici unutar škole ili stručna služba razgovaraju 170 (70,24%) s njima o virtualnom nasilju i opasnostima Interneta, dok su ostali odgovorili kako ne razgovaraju 38 (15,7%) ili da ne znaju 34 (14,04%). Dobiveni rezultati pokazuju kako su određeni preventivni koraci ipak poduzeti s obzirom na to da je veliki postotak ispitanika odgovorio kako se s njima razgovaralo o ovoj temi.

Grafikon 12. Radionice o virtualnom nasilju

Grafikon 12. pokazuje kako je većina ispitanika odgovorila da su imali radionice, predavanja, rasprave ili sat razrednika o virtualnom nasilju 167 (69%), potom oni koji nisu imali 41 (16,94%) i oni koji ne znaju 34 (14,04%). S obzirom na to da je većina ispitanika u ovom i prethodnom pitanju navela kako su imali radionice, predavanja, rasprave ili sat razrednika i da se razgovaralo s njima o virtualnom nasilju može se zaključiti kako određeni preventivni programi postoje u školi. Često su ti preventivni programi upravo formirani u obliku radionica ili sata razrednika te se održavaju po potrebi ili jednom godišnje. Bilo bi poželjno konstantno provoditi preventivne programe vezane uz temu nasilja s obzirom da je riječ o ozbiljnoj pojavi koja bi mogla ostaviti teže posljedice na psihičko i fizičko stanje djece i mladih. No, moguće je kako razrednici, nastavnici ili stručna služba škole nisu u mogućnosti kontinuirano provoditi takve preventivne programe zbog nedostatka vremena, prostora i mogućnosti.

Tablica 14. Održavanje radionica o virtualnom nasilju

	f	%
Razrednik	90	37,19
Pedagog	84	35,71
Nastavnik	31	12,81
Ostali	18	7,43
Studenti	11	4,54
Gostujući nastavnici	6	2,47
Medicinski stručnjaci	2	0,82

$\chi^2=20,25,$
 $p<0,002$

Tablica 14. pokazuje kako je većina ispitanika odgovorila da im predavanja, radionice, rasprave ili sat razrednika najčešće održava razrednik 90 (37,19%) i pedagog 84 (34,71%), potom nastavnik 31 (12,81%), a najmanje studenti 11 (4,54%), gostujući nastavnici 6 (2,47%) i medicinski stručnjaci 2 (0,82%). Rezultati su u skladu s očekivanjima pošto je razrednik najbliži učenicima te njegova uloga je između ostalog rješavanje određenih problema poput virtualnog nasilja. Također, visoki je postotak onih koji su odgovorili kako im pedagozi održavaju radionice ili predavanja o virtualnom nasilju što ukazuje na angažiranost pedagoga u provedbi preventivnih programa.

S obzirom na nezavisne varijable spola, čestine korištenja Interneta i školskog uspjeha se nisu pokazale statistički značajne razlike, no varijabla stupnja školovanja se pokazala značajna. Pri testiranju statistički značajnih razlika korišten je hi-kvadrat test. S obzirom na nezavisnu varijablu stupnja školovanja se pokazala statistički značajna razlika. Dakle, provedbom hi-kvadrata utvrdila se statistički značajna razlika između ispitanika iz osnovne i srednje škole u odgovorima tko najčešće održava radionice, predavanja ili rasprave o virtualnom nasilju. Rezultati pokazuju kako ispitanici iz osnovne škole češće navode da im razrednik održava predavanja o virtualnom nasilju, dok ispitanici iz srednje škole češće navode pedagoga, pri čemu je $\chi^2=20,25$, $p<0,002$. Dobivena razlika može ukazivati na to da su ispitanici iz osnovne škole privrženiji razredniku. Razrednik je često najbitnija osoba u školi kojoj se mogu obratiti za bilo koji problem pogotovo za učenike osnovnoškolske dobi. S druge strane, u srednjoj školi se više ističe uloga pedagoga kao osobe kojoj se učenici mogu obratiti za bilo koji problem te često i sami nastavnici ili razrednici učenike šalju kod pedagoga za rješavanje raznih problema. Prema tome, učenici srednje škole možda percipiraju pedagoga kao osobu koja bi provodila ovakav tip radionice, predavanja ili rasprava s obzirom da se s njim češće susreću u srednjoj školi.

Nadalje, drugi dio ovog zadatka je obuhvaćao i razgovore s pedagogima o tome koji su preventivni koraci poduzeti kako bi se spriječilo virtualno nasilje među učenicima. U skladu s tim pitalo ih se o tome razgovaraju li s učenicima te provode li radionice, predavanja ili rasprave o toj temi. Većina pedagoga je istakla kako se održavaju nekakve radionice ili predavanja i to uglavnom u sklopu sata razrednika. Nekoliko ih je spomenulo programe poput zdravstvenog odgoja i treninga životnih vještina na kojima se teme poput virtualnog nasilja najčešće obrađuju. Također, dio je istakao kako održavaju predavanja ili radionice o toj temi tek kada se dogodi neki problem pošto često nemaju dovoljno vremena ni mogućnosti za

kontinuirano provođenje određenih preventivnih koraka. U daljnjem tekstu su istaknuti najzanimljiviji odgovori:

S1: „Radionice ne, ali u sklopu sata razrednika imaju teme vezane uz vršnjačko nasilje pa tako i virtualno nasilje, radionice nismo baš provodili jer nekako baš u ovom uzrastu nije nam se pokazalo produktivno. Radionice su nešto što bi trebalo provoditi kontinuirano ne samo jedan sat, a tu nemamo dovoljno vremena i učenici su i ovako preopterećeni.“

S2: „Mi vam imamo redovito radionice u sklopu sata razrednika, to vam je zdravstveni odgoj. Znači zdravstvenim odgojem je propisano svakom razredniku da održi predavanja ili satove radionica na kojima se educira učenike o opasnostima, odnosno posljedicama štetnog nekakvog ponašanja na Internetu i to su razrednici obvezni provoditi u svakom razredu. Imali smo još par predavanja što se tiče toga, studentice vaše, s fakulteta, pa smo im osigurali tu neki prostor i ovaj i ja uskočim razrednicima u pripremi tog predavanja.“

S3: „Je i brošure smo bili dobili i podijelili smo ih, baš s osmašicama pripremamo jednu prezentaciju koju bi predstavili pojedinim učenicima...u razredima u kojima se to događalo. Oni vam imaju trening životnih vještina na kojima su te teme obrađene.“

S4: „Pa radionice se konstantno održavaju u školi, održavaju se na satovima informatike, ja ponekad kad idem na zamjene radim radionice napravim nekakvu radionicu, doduše ove godine nisam radio ništa na temu virtualnog nasilja, ali druge kolegice jesu pa se tako koordiniramo da se ne ponavljamo. Ciljano radimo radionice za specifične razredne odjele koji imaju neke svoje probleme.“

Naposljetku, u većini škola se provode određeni oblici preventivnih programa, u nekima od njih se oni kontinuirano provode, a u drugima ovisno o potrebi. Pedagozi ili ostali djelatnici škole se često uključuju u rješavanje situacije virtualnog nasilja onda kada se ono već dogodilo te na taj način mogu samo sankcionirati odgovorne osobe. Zbog nedostatka vremena, mogućnosti ili sredstava često je nemoguće se u potpunosti posvetiti provođenju kontinuiranih radionica ili predavanja stoga je i teško predviđati koliko one uopće imaju uspjeha među mladima. Mladi su izloženi virtualnom nasilju gotovo svakodnevno, bilo kao žrtve ili kao svjedoci te bi bilo korisno ih podučiti kako se nositi s takvim situacijama, kome se mogu obratiti u slučaju nasilja te ih upozoriti o posljedicama koje virtualno nasilje nosi sa sobom.

7. Zaključak

Internet je globalna mreža koja povezuje ljude diljem svijeta i pruža brojne mogućnosti napretka i unapređivanja vlastitog života. No, unatoč svojim pozitivnim sadržajima na njemu se mogu pronaći brojni negativni elementi koji mogu imati ozbiljne posljedice za razvoj djece i mladih. Najčešće žrtve negativne strane Interneta su djeca i mladi te je stoga važno preventivno djelovati i zaštititi ih od potencijalno loših utjecaja (Radat, 2014). Kako bi se moglo kvalitetno preventivno djelovati važno je provoditi što više istraživanja vezanih uz temu opasnosti Interneta i virtualnog nasilja. Ovaj rad se usmjerio na utvrđivanje razine informiranosti mladih o virtualnom nasilju te osobnom doživljaju i iskustvu s tim problemom, također nastojalo se otkriti koliko često ga mladi prijavljuju kakav je odnos škole prema virtualnom nasilju.

Na temelju dobivenih podataka iz provedenog anketnog istraživanja moguće je zaključiti kako su mladi informirani o temi virtualnog nasilja te najviše informacija dobivaju preko društvenih mreža i medija. Zanimljivo je spomenuti kako najmanje informacija o virtualnom nasilju dobivaju od obitelji i odraslih osoba u školi. Isto tako, važno je izdvojiti kako su u drugom dijelu upitnika ispitanici većinom navodili da su odrasli unutar škole često razgovarali s njima o virtualnom nasilju i opasnostima Interneta. No, usporedbom ta dva rezultata može se pretpostaviti kako ipak većinu informacija dobivaju putem Interneta i medija, dok informacije primljene u školi nisu u tolikoj mjeri konzistentne i možda nezanimljive za učenike.

Nadalje, ispitanici su uglavnom navodili kako su većinom svjedoci (55,36%) virtualnog nasilja, a manje žrtve (26,19%) ili nasilnici (29,76%). Dobiveni rezultati se poklapaju s prethodno provedenim hrvatskim istraživanjima virtualnog nasilja. Đuraković, Šincek, Tomašić Humer (2014) navode kako 24,9% ispitanika doživjelo virtualno nasilje, a 27,7% ispitanika je počinilo tu vrstu nasilja. Iako istraživanja uglavnom nisu obuhvatila informacije o svjedocima virtualnog nasilja, moguće je da su ispitanici češće u prilici svjedočiti određenim situacijama virtualnog nasilja nego i sudjelovati u njemu. Primjerice, svjedoče vrijeđanju drugih putem komentara na društvenim mrežama ili u *online* grupama, ali ne sudjeluju u tome ni na koji način.

Najčešća doživljena vrsta virtualnog nasilja je vrijeđanje putem poruka ili komentara, isključivanje iz *online* grupa, objava ili razgovora i javno ogovaranje putem Interneta. Slični rezultati se mogu pronaći i u ostalim istraživanjima gdje se navodi kako je vrijeđanje putem poruka ili komentara jedan od najčešćih oblika virtualnog nasilja (Buljan Flander, Dugić,

Handabaka, 2015). Također, ismijavanje i ogovaranje drugih putem Interneta i isključivanje iz *online* grupa i razgovora se ističu kao česti oblici virtualnog nasilja i u drugim istraživanjima (Đuraković, Šincek, Tomašić Humer, 2014).

Nadalje, otkrilo se kako mladi uglavnom ne prijavljuju virtualno nasilje, te od ukupnog broja ispitanika (N=242) njih 81 (33,45%) je prijavilo situaciju virtualnog nasilja. Oni koji su prijavili situaciju virtualnog nasilja su najčešće ignorirali situaciju ili se povjerali prijateljima i roditeljima. Na slične rezultate ukazuje i istraživanje Hodak Kodžoman, Velki, Cakić (2013) koji navode kako je većina ispitanika u njihovom istraživanju navela da najčešće ignoriraju situaciju virtualnog nasilja, a ostali se povjere prijateljima, roditeljima ili drugoj odrasloj osobi. Oni koji prijave virtualno nasilje obično budu savjetovani da ignoriraju situaciju te da prijave nasilnika školi i policiji.

Većina ispitanika je navela kako su odrasle osobe u školi razgovarale s njima o problemu virtualnog nasilja i opasnostima Interneta. Unatoč tome, većina ispitanika je odgovorila kako informacije o virtualnom nasilju uglavnom dobivaju preko Interneta. Premda, uglavnom navode kako su imali radionice, predavanja, rasprave ili sat razrednika o toj temi zanimljivo je pretpostaviti kako one nisu imale jednakog utjecaja na ispitane učenike u odnosu na informacije koje su dobili putem elektroničkih medija.

Podaci koji su dobiveni iz razgovora s pedagozima otkrivaju slične informacije kao što su ih naveli i ispitanici. Razlike se očituju u tome što veći broj ispitanih učenika nije bio siguran postoje li kazne za virtualne zlostavljače, dok su pedagozi navodili kako se dosljedno provode pedagoške mjere u slučaju nasilja. Također, moguće razlike u odgovorima između učenika i pedagoga se mogu pronaći u pitanjima o čestini događanja virtualnog nasilja: učenici nešto češće navode kako se događa virtualno nasilje u odnosu na pedagoge koji uglavnom navode da godišnje bude prijavljeno tek nekoliko slučajeva. Prema tome, može se pretpostaviti kako pedagozi nisu potpuno svjesni čestine događanja virtualnog nasilja među ispitanim učenicima. Također, važno je spomenuti da pedagozi često ističu da su situacije virtualnog nasilja izvan njihovih službenih obaveza. Napominju kako se ono često događa kod kuće i donosi u školu te da oni većinom nisu u mogućnosti pratiti *online* aktivnosti svih učenika. U većini slučajeva oni reaguju kada je riječ o situaciji koja eskalirala, odnosno situaciji koju su roditelji ili učenici prijavili. Najčešći način rješavanja situacije virtualnog nasilja je kroz razgovore i eventualno pozivanje roditelja, ozbiljnije kazne se uglavnom ne provode. Većina pedagoga uglavnom ne smatra da bi se trebalo uključiti u rješavanje virtualnog nasilje dok god je ono izvan škole, ukoliko se nešto dogodi unutar škole tada su

spremni riješiti situaciju. Prema tome, bilo bi korisno kada bi postojala jasno određena pravila i posljedice za virtualno nasilje kako bi se pravilno usmjerilo ponašanje učenika.

Kako bi se smanjila učestalost pojavljivanja virtualnog nasilja važno je podizati svijest o tom problemu među učenicima, roditeljima i djelatnicima škole. Proučavanjem ove teme i provođenjem istraživanja je moguće bolje razumjeti prirodu virtualnog nasilja te samim time ga pokušati upućeno reducirati. Nadalje, bilo bi potrebno uspostaviti zakone vezane uz regulaciju virtualnog nasilja i općenito ponašanja na Internetu. Osim toga, bilo bi korisno uspostaviti pravila korištenja Interneta koja bi se morala dosljedno provoditi te upoznati djecu s ozbiljnošću posljedica virtualnog nasilja. Naposljetku, bilo bi korisno educirati roditelje, nastavnike i učenike, uvesti medijski odgoj u škole i omogućiti programe zaštite na Internetu (Vuga, 2014).

Ovo istraživanje se temeljilo na kvantitativnom postupku anketiranja no za buduća istraživanja virtualnog nasilja među mladima bi bilo korisno koristiti i metodu intervjuiranja pri ispitivanju učenika. Metodom intervjuiranja bi se moglo saznati više korisnih informacija koje bi upotpunile razumijevanje ove teme. Buduća istraživanja bi se trebala usmjeriti više na nasilnike ili žrtve virtualnog nasilja kako bi dobila konkretnije informacije koje bi bile korisne u formiranju kvalitetnih preventivnih programa.

8. Literatura

1. Accordino, D. i Accordino, M. (2011), „An Exploratory Study of Face-To-Face and Cyberbullying in Sixth Grade Students.“ *American Secondary Education*, vol. 40(1): 14-30.
2. Baldry, A., Farrington, D.P. i Sorrentino, A. (2016), „Cyberbullying in youth: A pattern of disruptive behaviour.“ *Psicología Educativa*, vol. 22:19–26.
3. Buljan Flander, G., Dugić, S. i Handabaka, I. (2015), „Odnos elektroničkog nasilja, samopoštovanja i roditeljskih čimbenika kod adolescenata.“ *Klinička psihologija*, vol. 8 (2): 167-180.
4. Burnham, J.J. i Wright, V.H. (2012), „Cyberbullying: What Middle School Students Want You to Know.“ *Alabama Counseling Association Journal*, vol. 38 (1): 3-12.
5. Cerna, M., Machackova, H. i Cerna, A. (2016), „Whom to Trust: The Role of Mediation and Perceived Harm in Support Seeking by Cyberbullying Victims.“ *Children and society*, vol. 30: 265-277.
6. Ciboci, L. (2014), „Grupe mržnje na društvenim mrežama.“ U: Majdak, M. (ur.), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 13-27.
7. Dilmac, B. (2009), „Psychological Needs as a Predictor of Cyber bullying: Preliminary Report on College Students.“ *Educational Sciences: Theory & Practice*, vol. 9 (3): 1307-1325.
8. Đuraković, J.S., Šincek, D. i Tomašić Humer, J. (2014), „Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilje preko Interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolcima.“ *Život i škola*, vol. 32 (60): (61-74).
9. Fanti, K., Demetriou, A. i Hawa, V.(2012), „A longitudinal study of cyberbullying: Examining risk and protective factors.“ *European journal of developmental psychology*. vol. 9 (2): 168–181.

10. Furlić, I. (2014). „Ne govoru mržnje na Internetu“ U: Majdak, M. (ur.), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 7-13.
11. Garaigordobil, M. i Machimbarrena, J.M. (2017), „Stress, competence, and parental educational styles in victims and aggressors of bullying and cyberbullying.“ *Psicothema*, vol. 29 (3): 335-340.
12. Hodak Kodžoman, I. Velki, T. i Cakić, L. (2013), „Izloženost djece starije školske dobi elektroničkom nasilju“. *Život i škola*, vol. 30 (59): 110-128.
13. Holladay, J. (2010), „Cyberbullying-The stakes have never been higher for students—or schools.“ *Teaching Tolerance*, vol. 38: 42-45.
14. Hrenar, D., Bedić, B., Mudrovčić, D. i Josić, M. (2014), „Povezanost doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja i samopoimanja srednjoškolaca.“ U: Majdak, M. (ur.), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 13-27.
15. Kušić, S. (2010). „Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije.“ *Život i škola*, vol 24(2): 103-125.
16. Mandarić, V. (2012), „Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih.“ *Bogoslovna smotra*. 82(1): 131-149.
17. Matijević, A. (2014), „Nasilje nad i među mladima na Internetu.“ U: Majdak, M. (ur.), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 13-27.
18. Monks, C., Mahdavi, J. i Rix, K. (2016), „The emergence of cyberbullying in childhood: Parent and teacher perspectives.“ *Psicología Educativa*, vol (22): 39–48.
19. Ockerman, S. M., Kramer, C. i Bruno, M. (2014), „ From the School Yard to Cyber Space: A Pilot Study of Bullying Behaviors Among Middle School Students“. *RMLE Online*, vol. 37 (6): 1-18.

20. Seiler, S. i Navarro, J. (2014), „Bullying on the pixel playground: Investigating risk factors of cyberbullying at the intersection of children’s *online-offline* social lives.“ *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*. vol. 8(4): 1-17.
21. Stauffer, S. Heath, M., Coyne, S. i Ferrin, S. (2012), „High school teachers perceptions of cyberbullying prevention and intervention strategies.“ *Psychology in the Schools*, vol. 49(4): 353-366.
22. Stein, C. i Davison, C.B. (2014), „The Dangers of Cyberbullying.“ *North American Journal of Psychology*. vol. 16 (3): 595-606.
23. Sticca, F., Ruggieri, S, Alsaker, F. i Perren, S. (2013), „Longitudinal Risk Factors for Cyberbullying in Adolescence.“ *Journal of Community & Applied Social Psychology J. Community Applied Social Psychology*. vol.(23): 52–67.
24. Sun, S., Fan, X. i Du, J. (2016), „Cyberbullying Perpetration: A Meta-Analysis of Gender Differences.“ *International Journal of Internet Science*, vol. 11 (1): 61–81.
25. Vejmelka, L., Strabić, N. i Jazvo, M. (2016), „*Online* aktivnosti i rizična ponašanja adolescenata u virtualnom okruženju.“ *Društvena istraživanja*, vol. 26 (1): 59-78.
26. Vrkić Dimić, J., Petani, R., Tolić, M. (2012), „Learning and Role of the Family in New Media Environment“, *World Journal of Education*, vol. 2 (2): 85-94.
27. Vuga, A. (2014). „Društvo za socijalnu podršku.“ U: Majdak, M. (ur.), *Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 87-88.
28. Waggoner, R.C. (2016), „Cyber Bullying: The Public School Response.“ *Insights to a Changing World Journal*. vol.(4): 45-54.

Internetski izvori:

1. URL1: http://files.unicef.org/montenegro/SBN_za_web_final.pdf (29.04.2017).
2. URL2: <https://mzo.hr/> (28.05.2017).

3. URL3:<http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-preko-interneta/>
(28.05.2017).

4. URL4:
http://www.azoo.hr/images/razno/Pravilnik_o_kriterijima_za_izricanje_pedagoskih_mjera_NN_br_94_2015.pdf (28.052017).

9. Prilozi

9.1. Upitnik

Dragi učenici/e, pred vama se nalazi upitnik izrađen u svrhu diplomskog rada. Vaši odgovori su anonimni, što znači da ih nitko neće vidjeti osim mene, stoga vas molim da odgovarate iskreno. Također, sudjelovanje je dobrovoljno i možete odustati u bilo kojem trenutku. Molim vas da odgovorite na **SVA** pitanja. Hvala na pažnji.

1. Spol (zaokruži):
  - a. M
  - b. Ž

2. Koji si stupanj školovanja? (zaokruži)
  - a. osnovna škola
  - b. srednja škola

3. Molim te, navedi ukupan prosjek ocjena na kraju prošle školske godine (na dvije decimale).

---

4. Koliko često koristiš Internet? (zaokruži)
  - a. svakih sat vremena
  - b. svakih par sati
  - c. jedan put dnevno
  - d. nekoliko puta dnevno
  - e. nekoliko puta mjesečno
  - f. ne koristim Internet

Virtualno ili elektroničko nasilje je namjerno i konstantno nanošenje štete drugoj osobi putem interneta (npr. pisanje uvredljivih komentara ili objavljivanje tračeva o drugoj osobi na internetu). Na temelju definicije virtualnog nasilja molim te odgovori na sljedeća pitanja:

5. Jesi li se ikada susreo s temom/pojmom virtualnog nasilja? (zaokruži)
  - a. da
  - b. ne
  - c. nisam siguran/na

6. Molim te zaokruži za koju/e vrstu/e virtualnog nasilja si do sada čuo ili pročitao (moguće je zaokružiti više odgovora).
  - a. iskazivanje ljutnje (slanje zlobne poruke ili komentara drugoj osobi na internetu)
  - b. uznemiravanje putem interneta (ponavljajuće slanje uvredljivih poruka nekoj osobi)
  - c. uhođenje putem interneta (kada netko stalno prijeti ili zastrašuje drugu osobu)
  - d. klevetanje (slanje ili objavljivanje neistinitih ili okrutnih izjava o nekoj osobi drugim ljudima)
  - e. lažno prikazivanje (pretvaranje osobe da je netko drugi, npr. krađa *Facebook* profila)
  - f. izdaja i prevara (slanje ili objavljivanje materijala o osobi koji sadrže privatne ili neugodne informacije)
  - g. izdvajanje (kada se nekog namjerno izbaci iz *online* grupe).
  - h. nisam čuo ni za jednu vrstu virtualnog nasilja

7. Molim te zaokruži od koga si najčešće čuo/pročitao o temi virtualnog nasilja?
- mediji (npr. novine, radio, TV)
  - internet (npr. društvene mreže)
  - od obitelji
  - odrasli izvan obitelji (npr. rodbina, susjedi)
  - odrasli unutar škole (npr. razrednik, nastavnik, pedagog...)
  - od prijatelja/učenika u školi
  - nikada nisam čuo za virtualno nasilje
8. Prema tvom mišljenju, preko kojeg *online* servisa se najčešće događa virtualno nasilje? (zaokruži 2 najčešća odgovora)
- e-mail
  - instant poruke (npr. Whatsapp, Messenger, Viber)
  - Facebook, Instagram, Snapchat i ostale društvene mreže
  - web stranice ili blogovi
  - forumi ili chat room-ovi
  - ostalo
9. Jesi li se ikada susreo s problemom virtualnog nasilja u svojoj okolini (npr. situacija u kojoj je tvoj školski prijatelj bio žrtvom virtualnog nasilja)? (zaokruži)
- da
  - ne
  - nisam siguran
10. Jesi li ikada bio uključen u virtualno nasilje (npr. pisao si ružne komentare o drugima na internetu)? (zaokruži)
- nikada
  - jedan put
  - između 2 i 4 puta
  - 5 ili više puta
11. Jesi li ikada bio žrtva virtualnog nasilja (npr. netko je objavio laž o tebi na internetu)? (zaokruži)
- nikada
  - jedan put
  - između 2 i 4 puta
  - 5 ili više puta
12. Jesi li ikada bio svjedokom virtualnog nasilja (npr. samo si čitao tuđe zlobne komentare o nekome ali nisi sudjelovao)? (zaokruži)
- nikada
  - jedan put
  - između 2 i 4 puta
  - 5 ili više puta
13. Molim te zaokruži vrstu virtualnog nasilja koja se dogodila nekom od tvojih prijatelja ili tebi (moguće je zaokružiti više odgovora).
- vrijeđanje putem poruka ili komentara
  - javno ogovaranje ili širenje tračeva putem interneta
  - krađa osobnih informacija i predstavljanje kao druga osoba (npr. krađa *Facebook* profila)
  - isključivanje osobe iz *online* grupa, razgovora ili objava
  - prijetnje putem interneta
  - objavljivanje neugodnih slika o tebi/drugima
  - objavljivanje neugodnih videa o tebi/drugima

h. ostalo: _____

14. Prema tvom mišljenju, koja je vrsta virtualnog nasilja najčešća među mladima? (zaokruži)

- a. vrijeđanje putem poruka ili komentara
- b. javno ogovaranje ili širenje tračeva putem interneta
- c. krađa osobnih informacija i predstavljanje kao druga osoba (npr. krađa *Facebook* profila)
- d. isključivanje osobe iz *online* grupa, razgovora ili objava
- e. prijetnje putem interneta
- f. objavljivanje neugodnih slika
- g. objavljivanje neugodnih videa
- h. ostalo: _____

15. Ukoliko si bio svjedokom ili žrtvom virtualnog nasilja jesi li ga prijavio, odnosno koliko često si prijavio virtualno nasilje kojem si svjedočio? (zaokruži)

- a. nikada
- b. rijetko
- c. ponekad
- d. često
- e. vrlo često
- f. nisam bio svjedokom virtualnog nasilja

16. Možeš li opisati primjer konkretne situacije u kojoj si bio žrtva virtualnog nasilja ili situaciju u kojoj je druga osoba/učenik bio žrtvom?

---

17. Na koji način si reagirao kada si bio svjedokom ili žrtvom virtualnog nasilja? (moguće je zaokružiti više odgovora)

- a. rekao sam roditeljima
- b. rekao sam odrasloj osobi u školi (npr. razrednik, psiholog, nastavnik, pedagog...)
- c. rekao sam prijateljima
- d. ignorirao sam situaciju
- e. uzvratilo sam istom mjerom
- f. nisam bio svjedokom ili žrtvom virtualnog nasilja

18. Ukoliko si ikada prijavio virtualno nasilje što su ti najčešće savjetovali? (moguće je zaokružiti više odgovora)

- a. ignoriranje nasilnika
- b. prijava nasilnika policiji
- c. prijava nasilnika školi (npr. ravnatelju, pedagogu...)
- d. brisanje sadržaja
- e. zabranili su mi korištenje računala ili interneta
- f. samo su razgovarali samnom
- g. uzvratiti istom mjerom
- h. nikada nisam prijavio virtualno nasilje

19. Prema tvojoj spoznaji, koliko često se netko iz škole (npr. razrednik, nastavnik, pedagog...) uključio u rješavanje problema virtualnog nasilja među učenicima? (zaokruži)

- a. nikada
- b. rijetko
- c. ponekad

- d. često
- e. vrlo često

20. Postoje li kazne u tvojoj školi za one koji čine virtualno nasilje? (zaokruži)

- a. da
- b. ne
- c. ne znam

21. Jesu li odrasle osobe u školi (npr. razrednik, nastavnici, pedagozi) razgovarali s vama o virtualnom nasilju i opasnostima na internetu? (zaokruži)

- a. da
- b. ne
- c. ne znam

22. Jeste li ikada u školi imali predavanja, radionice, rasprave ili sat razrednika o virtualnom nasilju? (zaokruži)

- a. da
- b. ne
- c. ne znam

23. Ukoliko ste imali predavanja, radionice ili rasprave o virtualnom nasilju tko ih je održavao?

- a. nastavnik
- b. pedagog ili psiholog
- c. razrednik
- d. studenti
- e. medicinski stručnjaci
- f. gostujući nastavnici
- g. ostali

9.2. Protokol intervjua

- Jeste li se ikada susreli s problemom virtualnog nasilja među učenicima?
- Možete li opisati određenu situaciju koja se dogodila među učenicima a da je vezana uz problem virtualnog nasilja (neki ekstremniji slučaj)?
- Koliko često se virtualno nasilje događa u školi?
- Prijavljuju li mladi virtualno nasilje školi? Kome ga najčešće prijavljuju?
- Reagira li škola kada se virtualno nasilje dogodi izvan nje?
- Koje korake poduzimate kada Vam učenik prijavi virtualno nasilje?
- Postoje li kazne za virtualne zlostavljače?
- Jeste li ikada održavali radionice ili predavanja učenicima o virtualnom nasilju i opasnostima Interneta (ako niste Vi, tko ih je održavao, kada, koliko često, jesu li bile uspješne)?

9.2. Popis tablica i slika

Tablica 1. Raspodjela ispitanika prema školskom uspjehu	23
Tablica 2. Informiranost o vrstama virtualnog nasilja	27
Tablica 3. Najčešći <i>online</i> servis preko kojeg se događa virtualno nasilje	29
Tablica 4. Svjedoci virtualnog nasilja	33
Tablica 5. Doživljena vrsta virtualnog nasilja	34
Tablica 6. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke između vrste virtualnog nasilja i spola	35
Tablica 7. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke između vrste virtualnog nasilja i stupnja školovanja	35
Tablica 8. Najčešća vrsta virtualnog nasilja među mladima	36
Tablica 9. Prijavljivanje virtualnog nasilja	40
Tablica 10. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke između načina reagiranja na virtualno nasilje s obzirom na spol	41
Tablica 11. Prikaz t-testa za nezavisne uzorke u načinu reagiranja na virtualno nasilje s obzirom na stupanj školovanja	41
Tablica 12. Način rješavanja virtualnog nasilja	43
Tablica 13. T-test za nezavisne uzorke između načina rješavanja virtualnog nasilja s obzirom na spol	44
Tablica 14. Održavanje radionica o virtualnom nasilju	49
Grafikon 1. Raspodjela ispitanika prema spolu	22
Grafikon 2. Raspodjela ispitanika prema stupnju školovanja	23
Grafikon 3. Raspodjela ispitanika prema čestini korištenja Interneta	24
Grafikon 4. Informiranost o temi virtualnog nasilja	26
Grafikon 5. Izvori informacija o virtualnom nasilju	28
Grafikon 6. Uključenost u virtualno nasilje	30
Grafikon 7. Žrtve virtualnog nasilja	32
Grafikon 8. Čestina prijavljivanja virtualnog nasilja	39
Grafikon 9. Uključivanje stručne službe u rješavanje problema	44
Grafikon 10. Kazne za virtualne zlostavljače	45
Grafikon 11. Razgovori o virtualnom nasilju	48
Grafikon 12. Radionice o virtualnom nasilju	49

10. Sažetak

Virtualno nasilje među mladima

U ovom radu su prikazani rezultati provedenog anketnog istraživanja i polustrukturiranog intervjua o virtualnom nasilju među mladima. U prvom dijelu rada definirano je virtualno nasilje i njegova obilježja, potom je prikazan odnos škole prema virtualnom nasilju te aktualna istraživanja o ovoj temi. Zatim su prikazani i interpretirani rezultati istraživanja provedenog 2017. godine u 6 škola (3 osnovne i 3 srednje škole) na prigodnom uzorku od 242 učenika i 6 pedagoga u Zadru. Problem ovog istraživanja bio je ispitati informiranost, čestinu i najčešću vrstu virtualnog nasilja među mladima, prijavljuju li mladi virtualno nasilje, način na koji stručne službe u školi reagiraju na virtualno nasilje među mladima te provode li se preventivni programi u školama. Pri analizi rezultata korišteni su postupci deskriptivne statistike i bivarijatni statistički postupci (hi-kvadrat i t-test). Utvrdilo se kako su mladi većinom informirani o temi i vrstama virtualnog nasilja. Češće navode kako su svjedoci virtualnog nasilja nego nasilnici ili žrtve te da je najčešće vrsta virtualnog nasilja vrijeđanje putem poruka ili komentara. Mladi uglavnom ne prijavljuju virtualno nasilje ili ignoriraju situaciju. Nadalje, pokazalo se kako imaju organizirane redovite radionice, predavanja, rasprave ili sat razrednika o virtualnom nasilju i opasnostima Interneta koje najčešće održava razrednik ili pedagog. Rezultati dobiveni na temelju anketnog istraživanja i iz polustrukturiranog intervjua se uglavnom poklapaju.

Ključne riječi: virtualno nasilje, mladi, informiranost, stručna služba, radionice, pedagozi

Abstract

Virtual violence among young people

This paper presents the results of a conducted survey and a semi-structured interview on virtual violence among young people. In the first part of the paper virtual violence and its features are defined, and the school's relation towards virtual violence and current studies on this topic are shown. Then, the results of the research conducted in 6 schools (3 primary and 3 secondary schools) in 2017 were presented and interpreted on a representative sample of 242 students and 6 pedagogues in Zadar. The problem of this research was to investigate awareness, frequency and the most common type of virtual violence among young people, whether the virtual violence is being reported by the young people, the manner in which professional services in schools react to virtual violence among young people and whether preventive programs are being implemented in schools. In the analysis of the results methods of descriptive statistics and bivariate statistical procedures (chi-square and t-test) were used. It was found that young people are mostly informed about the topic and types of virtual violence. They claim that more frequently they are witnesses of virtual violence and less frequently bullies or victims, and they also state that the most common type of virtual violence is insulting through messages or comments. Young people generally do not report virtual violence or ignore the situation. Furthermore, it has been shown that they have organized regular workshops, lectures, discussions or homeroom classes on virtual violence and the dangers of Internet, and which are most frequently held by a classmaster or a pedagogue. The results obtained from the survey and the semi-structured interview mostly coincide.

Key words: virtual violence, youth, awareness, professional service, workshops, pedagogues